

Činjenična provjera kao modifikator kognitivne pristranosti: eksperimentalna analiza utjecaja fact-checkinga na motivirano rezoniranje

---

Smolić, Borna

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:310583>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Borna Smolić

**ČINJENIČNA PROVJERA KAO MODIFIKATOR
KOGNITIVNE PRISTRANOSTI: EKSPERIMENTALNA
ANALIZA UTJECAJA *FACT-CHECKINGA* NA MOTIVIRANO
REZONIRANJE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**ČINJENIČNA PROVJERA KAO MODIFIKATOR
KOGNITIVNE PRISTRANOSTI: EKSPERIMENTALNA
ANALIZA UTJECAJA *FACT-CHECKINGA* NA MOTIVIRANO
REZONIRANJE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kosta Bovan

Student: Borna Smolić

Zagreb
Rujan, 2023.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam svoj diplomski rad „Činjenična provjera kao modifikator kognitivne pristranosti: eksperimentalna analiza utjecaja *fact-checkinga* na motivirano rezoniranje“, kojeg sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Kostu Bovanu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom kolegiju, te da na temelju njega nisam stekao druge ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16. – 19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Borna Smolić

SADRŽAJ

Uvod	1
Post-truth	2
Kognitivna pristranost	4
Dezinformacije	8
Fact-checking	9
Dizajn istraživanja	14
Prikaz i analiza podataka	17
Diskusija	22
Zaključna razmatranja	25
Literatura	27
Prilozi	34

POPIS ILUSTRACIJA

TABLIČNI PRIKAZI

Tablica 1: Prosječne vrijednosti i razlike između triju grupa za kontrolne varijable.....	18
Tablica 2: Prosječne vrijednosti i razlike između triju grupa za zavisne varijable.....	19
Tablica 3: Rezultati analize utjecaja ideologije i političke sofisticiranosti na grupne razlike vezane uz promjenu stava.....	19
Tablica 4: Rezultati analize utjecaja novo formiranih grupa unutar ideologije i političke sofisticiranosti na promjenu stava	19
Tablica 5: Rezultati analize utjecaja novo formiranih grupa unutar ideologije i političke sofisticiranosti na promjenu stava s obzirom na eksperimentalnu grupu.....	20

GRAFIČKI PRIKAZI

Grafikon 1: Ilustracija nalaza iz Tablice 5.....	21
Grafikon 2: Ilustracija nalaza iz Tablice 5.....	21

Uvod

U današnjem post-modernom, *post-truth* svijetu kojim kolaju „alternativne činjenice“ i gdje svatko kreira svoju istinu, otvorila se svojevrsna crna rupa koja malo po malo guta svaku mogućnost za ispravljanje nastale situacije. U takvom svijetu, otvoren je prostor za diseminaciju netočnih informacija koje imaju štetne posljedice po društvo u cijelosti. Političke dezinformacije postoje već nekoliko desetljeća, no problem je u tome što ih se u recentno vrijeme ljudi sve čvršće drže i otporni su na ikakve mehanizme ispravljanja netočnih informacija. Te dezinformacije truju političke sustave te kako vrijeme odmiče sve su teže za istrijebiti iz javnog mijenja (Jerit i Zhao, 2020). Postoje nebrojeni primjeri; od najrecentnijeg rata u Ukrajini, preko koronavirus krize, do američkih predsjedničkih izbora 2016. Upravo je zadnji primjer bio indikativan za izrazito štetne posljedice koje političke dezinformacije i *fake news* imaju po funkcioniranje predstavničke demokracije.

U kontekstu dezinformacija, mora se istaknuti glavni eksplanator njihovog širokog dosega – digitalni mediji. Oni djeluju kao sredstvo putem kojeg se dezinformacije mogu širiti cijelim svijetom rapidnom brzinom. Društvene mreže kao najpopularniji oblik digitalnih medija, nerijetko služe kao inkubator netočnim vijestima. U skladu s time, na društvenim se mrežama najlakše formiraju i održavaju mjehurići istomišljenika koji rezultiraju sve većom polarizacijom javnosti.

Kao odgovor na proliferaciju dezinformacija, započeo je i rast i razvoj fenomena *fact-checkinga*. Sam pojam označava provjeru točnosti informacije unutar novinskog teksta prije no što je objavljen (Oxford Reference, 2023b). Fenomen se pojavio 2010. u Sjedinjenim Američkim Državama te u nekoliko godina proširio svijetom. U razdoblju od 2016.-2022. godine broj *fact-checking* projekata se udvostručio; prošle je godine evidentirano ih je gotovo 400, u preko 100 zemalja (Stencel i dr., 2022).

Iako su nalazi unutar ovog istraživačkog područja kontradiktorni, a mišljenja autora često neusuglašena, postoje brojni dokazi kako *fact-checking* može biti uspješan alat u borbi protiv političkih dezinformacija. Naime, istraživanja su pokazala kako činjenična provjera novinskih članaka i izjava političara utječe na umanjenje efekta motiviranog rezoniranja, odnosno na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca (Walter i dr., 2019; Carnahan i Bergan, 2021). Ipak, postoje studije čiji rezultati ulijevaju sumnju u stvarno djelovanje *fact-checkinga*, ali i u njegovu dugotrajnost (Nyhan i dr., 2019; Nyhan, 2021).

Otegotna okolnost za djelovanje *fact-checkinga* jest postojanje fenomena motiviranog rezoniranja, mehanizma unutar kojeg je pojedinac motiviran da prilagodi svoja uvjerenja

osjećajima. Koncept motiviranog rezoniranja usko je vezan uz koncept kognitivnih pristranosti. Pregled literature vezane uz to područje pokazuje kako pojedinci filtriraju informacije u smislu da prihvaćaju one koje su suglasne njihovom stajalištu, a one koje su oprečne odbacuju. Taj se mehanizam pospješuje unutarnjom motivacijom pojedinca da ono što sam pojedinac želi da je točno, postaje točno (McIntyre, 2018: 44-45; Kunda, 1990: 480-483). Ta dva koncepta bitna su za razumijevanje ambivalentnih nalaza u literaturi koja se bavi utjecajem *fact-checkinga*.

Fact-checking je prepoznat kao adekvatan alat i potencijalno rješenje protiv sve snažnije prisutnosti dezinformacija. Također, literatura vezana uz ovu tematiku ne daje kristalno jasnu sliku o utjecaju tog fenomena na mijenjanje stavova građana. Shodno tome, ovaj rad će pokušati doprinijeti znanju o kauzalnosti dvaju fenomena. Tako, istraživačko pitanje ovog rada glasi: „Utječe li *fact-checking* na promjenu uvriježenih stavova građana?“

Osim uvoda, rad je podijeljen na 4 dijela. U prvome se daje širi teorijsko-konceptualni okvir u kojem su opisani glavni fenomeni bitni za sami rad: od *post-trutha*, preko koncepta kognitivnih pristranosti i dezinformacija do *fact-checkinga*. U sljedećem dijelu se izlažu podaci dobiveni u empirijskom istraživanju te rezultati dobiveni analizom tih podataka. Nakon toga, dana je interpretacija dobivenih rezultata s osvrtom na hipoteze rada i pretpostavke iz teorijskog dijela, ograničenja rada te prilike i nova pitanja za buduća istraživanja. Naposljetku, u zadnjem dijelu rada iznose se zaključna razmatranja.

Post-truth

U suvremenom dobu, koncept post-istine zaokupio je široku pozornost i izazvao zabrinutost u vezi s erozijom tvrdnji o istini i njihovim implikacijama za društvo. Koncept se pojavio kao goruća briga, dovodeći u pitanje same temelje istine i autoriteta. *Post-truth* se odnosi na društveno stanje u kojem subjektivna uvjerenja i emocije imaju veći utjecaj od objektivnih činjenica. Važno je napomenuti da post-istina ne označava odsutnost istine, već okruženje u kojem se tvrdnje o istini sukobljavaju sa sumnjom i skepticizmom. Fenomen post-istine potkopa pojam jedinstvene objektivne istine i dovode u pitanje samo postojanje stvarnosti kao takve. Istovremeno, istina biva nadilažena novom realnošću u kojoj nedvosmisljena istina ne postoji (Bufacchi, 2021: 348-350).

Posluživši se rječnikom Kellyanne Conway, savjetnice bivšeg američkog predsjednika Donalda Trumpa u razdoblju od 2017.-2020., u *post-truth* svijetu vladaju „alternativne činjenice“¹. Poricanje dokaza ili pak selektivan pristup činjenicama središnji je dio samog

---

¹ <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/22/kellyanne-conway-says-donald-trumps-team-has-alternate-facts-which-pretty-much-says-it-all/>

fenomena post-istine. Naravno, izabiru se one činjenice koje odgovaraju pojedincu, dok one koje su suprotne vlastitom stajalištu i uvjerenju se odbacuju. Valja naglasiti kako nitko ne može izbjeći mehanizam selektivnog pristupa informacijama i činjenicama; od državnih vođa do građana, svi filtriraju informacije kako im odgovara. No, bitno je apostrofirati kako je taj alat u rukama vladajućih sredstvo za ostvarenje cilja – političke dominacije. (McIntyre, 2018: 13; Braun, 2019: 435; Peters i Besley, 2019: 1298-1299). Vladajući analiziraju kako „dišu“ njihovi simpatizeri te u prilagođavaju svoje izjave i odluke na način da one reafirmiraju postojeća uvjerenja svojih sljedbenika.

Možda najvažniji od pogodnih uvjeta za pojavu *post-trutha* jesu proliferacija platformi društvenih medija i obilje izvora informacija koji su doveli do fragmentacije javnog diskursa i polarizacije političkih ideologija. Ta fragmentacija stvara komore jeke (*echo chambers*), okruženja u kojima pojedinac konzumira samo one informacije koje su usuglašene s vlastitim stajalištima. Osim toga, spomenuta fragmentacija jača postojeće predrasude i ometa potragu za istinom. Nedostatak zajedničkih činjenica i pojačavanje proturječnih narativa pridonose klimi post-istine, dovodeći u pitanje pojam objektivne istine (Valladares, 2020: 1312; Barzilai i Chinn, 2020; Feinstein & Waddington, 2020).

Nadalje, kriza autoriteta značajan je aspekt fenomena post-istine. Erozija povjerenja u institucije i smanjenje autoriteta u područjima poput znanosti pridonose širenju *post-truth* narativa. Uvidi Hannah Arendt o autoritetu naglašavaju uzajamnu konstitucionalnu strukturu autoriteta i krhkosti zajedničkog svijeta. Drugim riječima, problem *post-trutha* je u esenciji problem krize autoriteta; dok ne dođe do rekonstrukcije autoriteta, utjecaj se *post-trutha* neće moći smanjiti, a kamoli anulirati. Otegotna okolnost jest činjenica kako rješavanje krize vlasti, pa shodno tome i suzbijanje fenomena post-istine, zahtijeva ponovno uspostavljanje povjerenja u institucije i širi politički zaokret (Enroth, 2021).

Ipak, takav se zaokret, iako ambiciozan, čini kao nedostižan cilj u ovome trenutku. Nešto skromniji pokušaj borbe protiv *post-trutha* jest teorija konsenzusa. Filozofski temelji istine i teorije konsenzusa pružaju dragocjene uvide u fenomen post-istine. Teorija konsenzusa o post-istini nudi alternativnu perspektivu, razlikujući post-istinu od laži i *bullshit*-a. Ona istražuje namjerno potkopavanje znanstvenih otkrića i objektivnih činjenica, kako u totalitarnim režimima tako i u liberalnim demokracijama. Erozija istine isprepletena je s političkim razmatranjima, dovodeći u pitanje odnos između istine i politike. Revizija koncepta istine te podržavanje točnosti i iskrenosti kao vrlina adekvatni su pristupi borbi protiv post-istine (Bufacchi, 2021).

No, evidentno je kako takva dijagnoza i lijek protiv *post-trutha* ne odgovara političkim elitama. U današnjem svijetu, političarima je oportuno koristiti gotovo iste alate kao i poricatelji znanosti u zadnjih nekoliko desetljeća jer politička cijena za širenje krivih informacija više ne postoji. Drugim riječima, politička odgovornost je koncept prošlosti zbog čega nije potrebno niti skrivati vlastitu strategiju. U skladu s time, u okruženju u kojem se stranačka identifikacija može pretpostaviti te se fokus više stavlja na „čiji je netko“ od stvarnog stanja i činjenica, netočne informacije imaju plodno tlo za rast i razvoj. Iz toga proizlazi zaključak da kada nečije pristaše daju primat stranačkoj opredijeljenosti nad pronađenim čvrstim dokazima, činjenice se uistinu čine podređenima mišljenjima i stavovima (McIntyre, 2018: 33-34).

Postavlja se pitanje otkud toliki poticaj da individua gotovo instinktivno poseže za selektivnim prihvaćanjem činjenica? Ljudski je mozak evolucijom stekao osobinu umanjena psihičke nelagode; lakše je i osoba se osjeća bolje kada misli da je inteligentnija i bolje informirana, nego priznati kako je u krivu. Ta se postavka manifestirala u ono što psiholozi danas nazivaju kognitivnim pristranostima (McIntyre, 2018: 35-36). Jedna od glavnih pretpostavki *post-trutha* upravo su kognitivne pristranosti te posljedično i motivirano rezoniranje kao fenomen usko vezan uz koncept kognitivne pristranosti.

Kognitivna pristranost

Brojni su psihološki eksperimenti u zadnjih nekoliko desetljeća pokazali kako čovjek nije toliko racionalan kao što se prije mislilo. Dio tog opusa koji je od najveće važnosti za ovaj rad jesu nalazi vezani uz reakcije ljudi pri susretu s neočekivanim i neugodnim činjenicama, odnosno istinama protivnima stajalištima i uvjerenjima pojedinca. Rezultati tih eksperimenata iznjedrili su 3 nova pojma vezana uz ljudsku iracionalnost: kognitivna disonanca, konformizam te pristranost potvrde (McIntyre, 2018: 35-42).

Pojam kognitivne disonance opisao je Leon Festinger rekavši kako ljudi traže sklad između svojih uvjerenja i ponašanja te da se osjećaju nezadovoljno kada nisu usklađeni. Također, u procesu usklade, glavni je cilj sačuvati osjećaj vlastite vrijednosti, odnosno opravdati neželjeni događaj ili činjenicu tako da sklad bude očuvan. Valja naglasiti kako se problem kognitivne disonance potencira u slučaju kada postoje drugi ljudi koji dijele isto iracionalno opravdanje (Festinger, 1957 prema McIntyre, 2018: 36-38).

Upravo se tim aspektom kognitivne disonance bavio Solomon Asch, otkrivši kako je utjecaj grupe na stavove pojedinca vrlo jak: „Baš kao što tražimo sklad unutar vlastitih uvjerenja, također tražimo sklad s uvjerenjima onih oko nas“ (Asch, 1955 prema McIntyre, 2018: 39). U situaciji kada je uvjerenje pojedinca u oprečnosti s uvjerenjem grupe, pojedinac

se nerijetko odlučuje adaptirati grupi kako bi izbjegao potencijalno ponižavanje ili pak izbacivanje iz grupe.

Naposljetku, koncept pristranosti potvrde u svojem je eksperimentu otkrio Peter Cathcart Wason. Naime, svojim je eksperimentom dokazao kako ljudi, svjesno ili nesvjesno, imaju tendenciju birati one informacije koje su u skladu s našim uvjerenjima, odnosno one informacije koje potvrđuju, a ne opovrgavaju naš inicijalni stav (Wason, 1960 prema McIntyre, 2018: 40-42).

Koncept usko vezan uz kognitivne pristranosti jest koncept motiviranog rezoniranja. On pretpostavlja kako naše nadanje da je nešto istinito može iskriviti viđenje onoga što je uistinu točno. Vrativši se na već spomenutu psihičku nelagodu pri susretom informacijama oprečnim s našim uvjerenjima, motivirano rezoniranje djeluje tako da, u želji da smanjimo psihičku nelagodu, prilagođavamo svoja uvjerenja osjećajima (McIntyre, 2018: 44-45).

Socijalna psihologinja Ziva Kunda kaže kako je motivirano rezoniranje fenomen u kojemu motivacija utječe na rasuđivanje, oviseći o pristranom skupu kognitivnih procesa: strategije pristupanja, konstruiranja te vrednovanja uvjerenja. Nadalje, navodi kako ljudi koji su motivirani da dođu do određenog zaključka, zapravo pokušavaju opravdati i racionalizirati put do željenog zaključka (Kunda, 1990: 480-483).

Povezanost fenomena pristranosti potvrde i koncepta motiviranog rezoniranja očituje se u ideji da „kada smo *motivirani* braniti ideju da je jedno od naših uvjerenja ispravno, tražimo dokaze koji to potvrđuju“ (McIntyre, 2018: 45). Ipak, valja naglasiti kako ova dva pojma nisu istoznačna, već se na neki način nadopunjavaju. Dok je motivirano rezoniranje mentalno stanje u kojemu je pojedinac spreman potisnuti svoja uvjerenja te primat dati osjećajima, ideja pristranosti potvrde očituje se u načinu na koji primat dajemo tim osjećajima. Taj način je selektivni pristup novim informacijama u smislu da validnima smatramo samo one informacije koje su u skladu s našim postojećim uvjerenjima.

Koncept motiviranog rezoniranja i njemu slični najčešće su bili predmet istraživanja psihologa i njima sličnim zanimanjima. Čak su i neuroznanstvenici pronašli dokaze o postojanju motiviranog rezoniranja. Naime, Westen i suradnici (2006) su otkrili da kada je rasuđivanje osobe pod utjecajem emocionalnog, odnosno afektivnog sadržaja, aktivira se drugi dio ljudskog mozga za razliku kada osoba razmišlja o neutralnom sadržaju. Možda je očekivano da su naše kognitivne predrasude vidljive na neuralnoj razini, no ova je studija pružila prvi eksperimentalni dokaz takve razlikovne funkcije motiviranog rezoniranja.

Nešto recentnijim istraživanjima otkrivene su još kognitivnih pristranosti. Dvije najvažnije za tematiku ovoga rada su ekstenzija Wasonove pristranosti potvrde: *backfire* efekt

i Dunning-Kruger efekt. Oba efekta su ukorijenjena u konceptu motiviranog rezoniranja. *Backfire* efekt su otkrili Brendan Nyhan i Jason Reifler u svojem eksperimentalnom radu identificirajući kako stranački obojeni ljudi pri susretu s dokazima i činjenicama suprotnim njihovim tvrdim političkim uvjerenjima iste odbacuju te čak pojačaju inicijalna netočna uvjerenja. Drugim riječima, u pokušaju da se pogrešna shvaćanja isprave, dolazi do kontraefekta (*backfire*) (Nyhan i Reifler, 2010). Ako ljudi dovoljno rezolutno proturječe nepoželjnim informacijama, rezultat bi mogao biti da konstruiraju "informacije koje su još više kongruentne sa uvriježenim stavovima nego prije rasprave" (Lodge i Taber, 2000: 209), što ih zauzvrat navodi da iznose mišljenja koja su ekstremnija nego što bi inače imali.

Nadalje, valja naglasiti kako su Nyhan i Reifler u svome istraživanju otkrili kako, iako ni konzervativci ni liberali nisu prihvatili korektivnu informaciju koja je suprotna njihovim stranačkim uvjerenjima, kod liberala nisu pronašli dokaze o *backfire* efektu. Drugim riječima, iako je kod liberala također došlo do zanemarivanja ispravljene netočne informacije, oni nisu pojačali svoja kriva uvjerenja kao što je bio slučaj kod konzervativaca (Nyhan i Reifler, 2010: 321-322).

Iako do sad prezentirano navodi na usporedbu kako je borba protiv loše informiranih s činjenicama kao gašenje zapaljenog ulja vodom (Bridges, 2017), postoje nalazi koji govore kako je gotovo nemoguće da i najtvrdokorniji ideolozi i stranački entuzijasti nikad ne isprave svoja kriva uvjerenja. Nyhan i Reifler su, navodeći neka prijašnja istraživanja, ali i dio rezultata jednog od svojih istraživanja, apostrofirali kako bi pri repetitivnom izlaganju istoj korektivnoj informaciji, promjena netočnih i uvriježenih stavova bila moguća (Nyhan i Reifler, 2010).

Jedno od tih istraživanja je ono Redlawska i dr. u kojem su se zapitali odluče li se motivirani rezonatori u jednom trenutku za prihvaćanje točnih informacija. Poput Nyhana i Reiflera, i oni pronalaze kako čak i najtvrdokorniji stranački obojeni pojedinci u jednom trenutku dođu do prekretnice kada počnu mijenjati svoja uvriježena mišljenja pod utjecajem korektivnih informacija (Redlawsk i dr, 2010: 583-584).

Drugi spomenuti efekt povezan s motiviranim rezoniranjem jest Dunning-Kruger efekt ili „previše glupi da bi znali da su glupi“ efekt. Otkrili su ga David Dunning i Justin Kruger eksperimentom u kojem su pronašli kako ispitanici imaju tendenciju precjenjivati vlastito znanje i sposobnosti. No, zašto ljudi to rade? Zato što „nesposobnost lišava [ljudi] njihove sposobnosti da to shvate. ... Vještine koje stvaraju kompetencije u određenom području često su iste one vještine potrebne za procjenu kompetencija u tom području – vlastite ili bilo čije druge“ (Kruger i Dunning, 1999: 1121).

Osim toga, valja apostrofirati kako su Kruger i Dunning otkrili da upravo oni s najnižim kompetencijama i vještinama, napuhavaju procjenu svog učinka u najvećoj mjeri (Kruger i Dunning, 1999: 1125). To je u velikoj mjeri alarmantan, ali istovremeno i koristan rezultat; dok naravno činjenica da će oni koji najmanje znaju biti najglasniji nije oportuna, možda je upravo to dobar alat za brzu inicijalnu procjenu nećijih kompetencija.

No, zašto ovaj efekt uopće postoji; zašto toliko inzistiramo na umjetnom uvećanju vlastitih sposobnosti? Pa, jedan razlog se može naći u već spomenutom urođenom mehanizmu u ljudskom mozgu da anulira bilo kakvu psihičku nelagodu – manjak kompetencija zasigurno može biti nepoželjan osjećaj. U skladu s time, jednostavno nam je previše stalo do samih sebe da smo slijepi pred svojim slabostima (Wolchover, 2012).

Ipak, bitno je istaknuti kako su određena suvremena istraživanja bacila sumnju na postojanje Dunning-Kruger efekta. U njima je Dunning-Kruger efekt okarakteriziran kao „statistički artefakt“, odnosno da je efekt pronađen zbog pristranosti u prikupljanju podataka ili kasnijoj manipulaciji podataka (Oxford Reference, 2023). Implementacijom adekvatnijih analiza te kompleksnijih statističkih alata koji prije nisu bili dostupni, otkrilo se kako je Dunning-Kruger efekt u prijašnjim istraživanjima uvelike precijenjen te da je potrebno detaljnije istražiti njegov stvarni utjecaj (Gignac i Zajenkowski, 2020; Dunkel i dr., 2023).

I *backfire* efekt i Dunning-Kruger efekt neupitno su povezani s konceptom post-istine. Oba efekta ilustriraju određene obrambene mehanizme spram činjenica koje pojedinac ne želi prihvatiti jer nisu u skladu s njegovim percepcijama. Ove i druge kognitivne pristranosti ne samo da ponekad oduzimaju sposobnost zornog promišljanja, već i sprječavaju da osoba shvati kada to ne čini. Posebice kada postoji određeni emocionalni ulog u pojedinoj situaciji, svi eksperimentalni dokazi pokazuju da se sposobnost točnog rasuđivanja značajno smanjuje. Upravo taj emocionalan ulog postaje sve češći u svijetu *post-trutha* jer se emocijama daje primat nad činjenicama (McIntyre, 2018: 55-57).

Motivirano rezoniranje i ostale inačice kognitivnih pristranosti nužno su plodno tlo za enormni razvoj dezinformacija u recentnije doba. Bez mehanizama u ljudskom mozgu koji omogućuju da se potencijalno krive informacije (re)afirmiraju, proliferacija dezinformacija kakvu danas susrećemo ne bi bila moguća. Ne treba zanemariti niti ostale faktore poput bujanja novih medija, ponajviše društvenih mreža, te adaptaciju političkih elita kako bi iskoristile priliku za širenje i usađivanje netočnih informacija u javni prostor. Ipak, nijedan od ostalih faktora pogodnih za širenje dezinformacija ne bi bio moguć bez spomenutih kognitivnih pristranosti, ponajviše motiviranog rezoniranja.

Dezinformacije

Pregledom literature, pokazalo se kako postoji široka lepeza pojmova koji, svaki na svoj način, opisuju neistinite, netočne ili djelomično istinite informacije poput „netočnih vijesti“ (Vosoughi i dr., 2018), „fake news“ (Lazer i dr., 2018; Zhou i Zafarani, 2018), „dezinformacija“ (de Cock Buning, 2018; Wardle i Derakhshan, 2017), itd. U ovom će se radu fokus staviti upravo na zadnju navedenu vrstu, dezinformacije koje „uključuju sve oblike lažnih, netočnih ili pogrešnih informacija osmišljenih, prezentiranih i promoviranih da namjerno prouzrokuju štetu javnosti ili za zaradu“ (de Cock Buning, 2018: 35).

Nadalje, za definiciju pojma dezinformacija ključno ga je razlikovati od njemu sličnih pojmova – misinformacija i malformacija. Dok misinformacije karakterizira nenamjerno širenje netočnih informacija, malformacije su u biti istinite informacije koje svojim širenjem nanose štetu, najčešće kada privatne informacije „procure“ u javnost. (Wardle i Derakhshan, 2017:5; Muhammed i Mathew, 2022: 271-272;).

Širenju dezinformacija doprinose različiti čimbenici. Struktura platformi društvenih medija, zajedno s ponašanjem korisnika, igra značajnu ulogu u omogućavanju brzog širenja lažnih informacija. Dezinformacije, šireći se putem digitalnih platformi, iskorištavaju snagu društvenih medija za povećanje svog dosega (Muhammed i Mathew, 2022). Oni omogućavaju ljudima da velikom brzinom rasprostranjuju netočne informacije putem decentraliziranih mreža korisnika (Lazer i dr., 2018).

Za sferu dezinformacija vrlo je bitan fenomen komora jeke gdje su pojedinci izloženi informacijama koje su u skladu s njihovim već postojećim uvjerenjima. Ovaj fenomen dodatno pogoršava problem dezinformacija jačajući pristranost potvrde i ometajući kritičko razmišljanje (De Witte, 2022). Upotrebljavanjem algoritama kao alata za prezentaciju personaliziranih sadržaja, digitalni mediji reafirmiraju postojeća uvjerenja svojih korisnika čime omogućavaju sve čvršće granice filter mjehurića (*filter bubbles*) (Wardle i Derakhshan, 2017: 49)

Ovdje valja podsjetiti na fenomen kognitivne pristranosti, odnosno motiviranog rezoniranja. Naime, komore jeke i filter mjehurići znatno potiču navedene mehanizme jer unutar njih bivamo konstantno bombardirani informacijama koje su u skladu s našim uvriježenim stavovima. Na taj način, kritično mišljenje polako iščezava, shvaćanje argumenata suprotne strane postaje nemoguća misija, a polarizacija je sve jača (Wardle i Derakhshan, 2017: 50; Klusaitė, 2023).

Neupitno je kako je utjecaj dezinformacija širok i dubok. Najrecentniji primjeri su rat u Ukrajini gdje dezinformacije znatno polariziraju javnost iskrivljavanjem realnog stanja te

koronavirus kriza. U području javnog zdravlja, dezinformacije o cjepivima brzo se šire, potičući oklijevanje oko cjepiva i potkopavajući napore u borbi protiv bolesti (De Witte, 2022). Dezinformacije također predstavljaju značajnu prijetnju demokratskim procesima, utječu na javno mnijenje, narušavaju povjerenje u izbore te srozavaju demokratske vrijednosti kao temelj javnih politika u sektorima poput zdravstva, ekonomije i znanosti (de Cock Buning, 2018: 5; De Witte, 2022). Naposljetku, one truju političke sustave te kako vrijeme odmiče, sve su teže za istrijebiti iz javnog mijenja (Jerit i Zhao, 2020).

Što se tiče rješavanja problema dezinformacija, ono zahtijeva sveobuhvatan i interdisciplinarni pristup. Poboljšanje digitalne medijske pismenosti ključno je za opremanje pojedinaca vještinama za kritičku procjenu informacija i razlikovanje činjenica od fikcije (De Witte, 2022). Obrazovanje o medijskoj i informacijskoj pismenosti može igrati ključnu ulogu u borbi protiv dezinformacija obučavanjem pojedinaca da prepoznaju i analiziraju lažne vijesti. Eksperimentalne studije pokazale su da MIL obuka značajno poboljšava sposobnost pojedinaca da otkriju lažne vijesti i dezinformacije, ističući važnost poticanja digitalne pismenosti (Dame Adjin-Tettey, 2022).

Osim toga, de Cock Buning zalaže se i za: veću transparentnost *online* vijesti u kontekstu javne objave podataka o sustavu protoka vijesti; formiranje alata koji će pomoći korisnicima i novinarima da se bore protiv dezinformacija; očuvanje održivosti i raznolikosti medijskih ekosustava; te poticanje kontinuiranog istraživanja utjecaja dezinformacija kako bi se mjere suzbijanja mogle ići u korak s razvojem problema (de Cock Buning, 2018: 5).

Naposljetku, *fact-checking* igra vrlo bitnu ulogu u razotkrivanju lažnih tvrdnji i pružanju točnih informacija javnosti. Rana komunikacija i širenje znanstvenih dokaza ključni su u suzbijanju brzog širenja dezinformacija, osobito u kriznim ili hitnim slučajevima (Muhammed i Mathew, 2022). Carnahan i Bergan u svome istraživanju pronalaze dokaze kako *fact-checking* poruke mogu utjecati na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca. U kontekstu širokog prihvaćanja dezinformacija kao točnih što podrazumijeva prijetnju samom demokratskom procesu, *fact-checking* ima šansu umanjiti štetu. Zbog tog razloga je navedeni korektivni alat središnji dio ovoga rada.

Fact-checking

Veliki Isaac Newton davno je konstatirao kako svaka akcija ima reakciju. Ako to primijenimo na internetsku eru, može se reći da su ekspanzijom i proliferacijom *online* sfere, gdje informacije gotovo neprestano i neometano kolaju, otvorena vrata za širenje

dezinformacija. Jedan od reakcija na taj fenomen bila je popularizacija *fact-checkinga* kao alata za smanjenje obujma političkih dezinformacija od 2010. godine nadalje (Graves, 2018).

Nameće se pitanje koliko su *fact-checkovi* uspješni u borbi protiv dezinformacija? Imaju li utjecaja na mijenjanje učahurenih stavova kod individua? U svojoj je kratkoj povijesti, *fact-checking* „projekt“ izazvao pohvale i kritike zbog svoje uloge nepristranog suca u visoko polariziranom političkom okruženju (Marietta i dr., 2015.) Ne čudi onda činjenica da je i literatura vezana uz navedeni kauzalni odnos vrlo kontradiktorna.

Walter i suradnici (2019) pokušavaju odgovoriti na spomenuta pitanja te sistematizirati kontradiktornu literaturu kroz meta-analizu 30 individualnih istraživanja utjecaja *fact-checkinga* na uvjerenja građana. Dolaze do rezultata kako *fact-checking* ima pozitivan utjecaj na politička uvjerenja, no taj je utjecaj umanjen ako se u kontekst uzmu postojeća uvjerenja, ideologija i znanje građana. Činjenica jest kako su Walter i suradnici uzeli mali uzorak istraživačkih radova za svoju analizu što ih je zakinulo za više nijansirano razumijevanje *fact-checkinga*. Isto tako, većina analiziranih studija je koristila fiktivne *fact-checkove* što smanjuje vanjsku validnost nalaza. Ipak, sigurno je kako su svojom meta-analizom doprinijeli boljem razumijevanju fenomena i kauzalnog odnosa, trenutnih nedostataka u istraživačkom polju te su apostrofirali potencijalne smjerove budućih istraživanja (Walter i dr., 2019).

Nadalje, Carnahan i Bergan u svojoj recentnoj studiji fokusiraju se na *način* mjerenja utjecaja *fact-checkinga* na motivirano rezoniranje. Drugim riječima, žele naglasiti važnost mjerenja činjeničnih uvjerenja te kako različita mjerenja istih mogu rezultirati različitim rezultatima utjecaja *fact-checkinga* na mijenjanje mišljenja građana. Inkorporiranjem posebne kombinacije metodoloških strategija, adekvatnije zahvaćaju efektivnost *fact-checkinga* u objašnjavanju promjene uvjerenja ispitanika. Osim adekvatnosti, autori su tim strategijama postigli veću validnost dobivenih podataka te shodno tome i zaključaka. Koristeći nekoliko različitih strategija mjerenja dobivaju rezultate koji potvrđuju kako *fact-checking* zaista utječe na mijenjanje postojećih stavova i uvjerenja građana, čak i na one pojedince koji su čvrsto uvjereni u netočnu tvrdnju prije no što pročitaju *fact-check* poruku (Carnahan i Bergan, 2021).

Pozitivnu kauzalnu vezu između činjenične provjere i motiviranog rezoniranja nalazi i Amanda L. Wintersieck (2017). U svojoj se studiji pita na koji način *fact-checking* utječe na stavove pojedinaca i njihove evaluacije izbornih kandidata. Rezultati pokazuju kako prisutnost *fact-checka* koji potvrđuje točnost navoda nekog političara povećava vjerojatnost „pobjede“ u debati s političkim suparnikom. Također, autorica je pokazala kako su i glasači voljniji glasati za onog kandidata koji dobije pozitivan *fact-check*. Sve ovo dokazuje kako *fact-checking* može utjecati na procjene političkih događaja od strane građana. Valja naglasiti kako navedeni članak

među prvima opisuje utjecaj *fact-checkinga* na evaluaciju kandidata od strane birača čime se postojeća literatura iz *fact-checkinga* nadograđuje i ekspandira (Wintersieck, 2017).

Nadalje, Fridkin i suradnici promatraju ulogu *fact-checkinga* u oblikovanju stava građana o političkim reklamama te kandidatima. Rezultati su pokazali kako *fact-checkovi* utječu na procjenu točnosti, korisnosti i konotacije negativne političke reklame kod građana. Osim toga, zaključeno je kako su negativni *fact-checkovi* (oni koji se suprotstavljaju poziciji negativnog političkog oglasa) snažnijeg utjecaja od onih pozitivnih (oni koji potvrđuju poziciju negativnog političkog oglasa) (Fridkin i dr., 2015).

Do sada se činilo kako su autori i autorice suglasni u ocjeni kako *fact-checking* zaista ima utjecaj na mijenjanje uvriježenih stavova građana. Nyhan i suradnici (2019) postavili su si pitanje mogu li *fact-checkovi* netočnih izjava kandidata utjecati na promjenu stavova građana o tim kandidatima koje favoriziraju. Na primjeru dva eksperimenta temeljem izjava Donalda Trumpa za vrijeme izborne kampanje 2016. godine, autori dolaze do zaključka kako se točnost uvjerenja povećala pod utjecajem *fact-checkinga*, ali da fenomen ima minimalan utjecaj na evaluaciju kandidata ili naposljetku davanje glasa određenom kandidatu (Nyhan i dr., 2019). Njihov nalaz ulijeva sumnju u stvarnu učinkovitost činjeničnih provjera. Drugim riječima, pronalaze pokazatelje kako *fact-checkovi*, iako inicijalno mogu alterirati (netočna) mišljenja građana, gube na važnosti pred nekim drugim faktorima kada građani donose odluku kome dati glas na izborima.

Autori u promatranom istraživačkom polju nisu se ograničili samo na promatranje utjecaja *fact-checking* poruka na stavove građana. Tako Nyhan i Reifler ispituju utjecaj *fact-checkinga* na poboljšanje političkog diskursa kroz povećanje reputacijskog rizika političkih elita. Provedbom nekoliko eksperimenata prije američkih izbora 2012. došli su do zaključka da *fact-checking* zaista može smanjiti netočnosti kod elita ako se percipira kao stvarna prijetnja ugledu i reputaciji. Autori su adresirali prazninu u empirijskim podacima vezanim uz posljedice *fact-checkova* izjava političara na buduće ponašanje tih istih političara (Nyhan i Reifler, 2014). U političkoj sferi, gdje je oportunitizam *modus operandi* i izjave u javnom prostoru služe kao sredstvo do cilja, svaki doprinos ka smanjenju spomenutih pojava jest dobrodošao. Također, iako građani generalno nemaju povjerenja u elite, postoji vjerojatnost kako će sami građani više vjerovati *fact-checkovima* ako isto vide kod vladajućih.

Nadalje, neupitno je kako su društvene mreže postale primarni medij i sredstvo komunikacije u post-modernom svijetu. Njima kola enormna količina informacija, pa tako i dezinformacija. Clayton i suradnici (2020) su htjeli izmjeriti efektivnost općih upozorenja i *fact-check* oznaka u smanjenju vjerovanja u netočne vijesti na društvenim mrežama. Rezultati

eksperimenta pokazuju kako opća upozorenja i *fact-check* oznake smanjuju vjerovanja u netočne naslove, ali da istovremeno smanjuju povjerenje u točne naslove. Zbog toga autori zaključuju kako je potrebno naći bolje rješenje za borbu protiv netočnih vijesti na društvenim mrežama (Clayton i dr., 2020). Postoji li mogućnost da je bitno što se i kada činjenično provjerava?

Ribeiro i suradnici (2021) pokušavaju odgovoriti upravo na to pitanje; zanima ih utječe li kad i što se točno činjenično provjerava na ispravljanje netočnih tvrdnji. Koristeći *Google Trends* kao alat za provjeru svojih navoda, nalaze kako često postoji disonanca između tvrdnji koje su u fokus u *online* sferi i tvrdnji koje se *fact-checkaju*. Zaključuju kako inkorporiranje *online attention* signala (koliko je određena tvrdnja aktualna u *online* sferi) može pomoći *fact-checking* organizacijama u pravovremenom i adekvatnom odabiru tvrdnji za činjeničnu provjeru (Ribeiro i dr., 2021). Uvođenjem dimenzija pravovremenosti i ciljanog odabira tvrdnji, autori otkrivaju vrlo bitna dva faktora koji utječu na učinkovitost recepcije *fact-checkova*.

Naposljetku, neka prijašnja istraživanja su pokazala kako korektivne informacije (*fact-checkovi*) mogu imati kontraefekt te rezultirati u još snažnijem učvršćivanju netočnog uvjerenja kod pojedinca. Ipak, recentno se pokazalo da su se istraživači složili kako su korektivne informacije barem relativno učinkovite u povećanju točnosti uvjerenja ispitanika. S druge pak strane, pronađeni su nalazi kako efekti *fact-checkova* često nisu dugotrajni te da pogrešne percepcije ostaju unutar javnog mišljenja dugo nakon što je ta dezinformacija razotkrivena. Sve to ukazuje kako se više pažnje mora posvetiti unaprjeđenju i povećanju efektivnosti *fact-checkova* (Nyhan, 2021).

S obzirom na sve navedeno, glavni istraživački problem kojim se bavi ovaj rad jest ispitati utjecaj *fact-checkinga* na promjenu čvrstih stavova kod pojedinaca. Iako autori koji proučavaju utjecaj *fact-checkinga* na mijenjanje stavova nisu usuglašeni o njegovom djelovanju, smatra se kako će se u empirijskom dijelu rada ipak doći do rezultata koji pokazuju da činjenična provjera uistinu može promijeniti uvriježene stavove građana. Očekuje se kako će *fact-checking* imati pozitivan utjecaj na promjenu stava građana, odnosno da će uspjeti u nekoj mjeri ispraviti njihova kriva uvjerenja. Stoga glavna hipoteza rada glasi:

H1: Fact-checking utječe na promjenu uvriježenih stavova građana i na njihovu percepciju teksta/vijesti.

Osim toga, u radu se želi istražiti postoji li utjecaj individualnih karakteristika na efekt *fact-checkinga*. Pa tako, što se tiče čimbenika koji mogu utjecati na razinu recepcije *fact-checka*,

Young i dr. su pokazali kako politički sofisticiraniji pojedinci u većoj mjeri odbacuju činjeničnu provjeru od onih koji ne posjeduju zamjetnu razinu političkog znanja (Young i dr., 2018). Nadalje, Nyhan, Reifler, i Ubel su naznačili kako su korektivne informacije imale kontra-efekt kod politički sofisticiranih konzervativaca (Nyhan, Reifler, i Ubel, 2013). Zbog svega navedenog, druga hipoteza rada glasi:

H2.1: Što je individua politički sofisticiranija, to je utjecaj fact-checka na promjenu uvriježenog stava te osobe manji.

Nadalje, iako je u radu već spomenuto kako nema razlike između konzervativaca i liberala kada je u pitanju utjecaj *fact-checkinga* na promjenu njihovih mišljenja (Nyhan i Reifler, 2010: 321-322), postoje nekoliko istraživanja koje upućuju na drugačiji zaključak. Tako Swift navodi kako su Republikanci pokazali negativniju percepciju o *mainstream* medijima od Demokrata (Swift, 2016). Nadalje, američki konzervativni mediji poput *Fox Newsa* i *Breitbart*a često atakiraju *fact-checking* organizacije etiketirajući ih kao lijevo nastrojene (Bokhari, 2018). Slično se može pronaći i među hrvatskim konzervativnim medijima (Hrvatski-fokus.hr, 2019; Kramarić, 2020; Narod.hr, 2021).

Osim toga, Fessler i dr. su u svojem istraživanju pronašli kako konzervativci imaju veću vjerojatnost povjerovati u netočnu izjavu ako im se prijete od liberala (Fessler i dr., 2017). Naposljetku, u eksperimentu Kanai i suradnika, ispostavilo se kako je amigdala vezana uz strah u prosjeku veća kod konzervativca, nego kod liberala (Kanai i dr., 2011). Shodno svemu navedenome, treća hipoteza jest:

H2.2: Utjecaj fact-checkinga na promjenu uvriježenih mišljenja je veći kod ideološki lijevo orijentiranih, nego kod ideološki desno orijentiranih pojedinaca.

Što se tiče hrvatskog konteksta, koronavirus kriza je iznjedrila nekoliko radova koji se bave podložnosti utjecaju dezinformacija kod Hrvata. Tako, Feldvari i suradnici pronalaze kako se gotovo 21% analiziranih negativnih komentara na promatranim hrvatskim internetskim portalima mogu pripisati dezinformacijama (Feldvari i dr., 2022). Osim toga, Blanuša i suradnici pokazuju kako su Hrvati vrlo skloni vjerovanju dezinformacijama vezanim uz koronavirus pandemiju (Blanuša i dr., 2022). Nadalje, analiza širenja dezinformacija pokazala je kako „ekosustav dezinformacija o COVID-u 19 ima odlike superorganizma koje mu omogućavaju da preživi tehnike ublažavanja kroz različite strategije...“ (Brautović, 2022a). S

druge pak strane, Faktografove (jedina *fact-checking* organizacija u Hrvatskoj) provjere činjenica se putem internete dijele znatno sporije. A kada se dijele, više od 60% podjela Faktografovih *fact-checkova* dolazi od Faktografove Facebook stranice, dok se većinski ostatak pripisuje dijeljenjem Faktografovih činjeničnih provjera točnosti kao oblik kritike (Brautović, 2022c).

U kontekstu *fact-checkinga*, već je pokazano kako su informacije o tome što se i kada činjenično ispravlja od krucijalne je važnosti za uspješnost *fact-checka* (Ribeiro i dr., 2021). Faktografova baza dezinformacija prikupljena Facebookovim alatom te alatom CrowdTangle čini se kao adekvatna za prosuđivanje koje su dezinformacije prioritet za činjeničnu provjeru (Brautović, 2022d). No, koristi li Faktograf taj bazen informacija na zadovoljavajući način?

Brautović (2022c) pronalazi rezultate koji djelomično potvrđuju tu tvrdnju. Naime, Faktograf je u razdoblju od siječnja 2020. do prosinca 2021. uspio cenzurirati ili potpuno ukloniti 287 izvora dezinformacija na Facebooku od ukupno 540 provjera činjenica u tom razdoblju (53%). Ipak, valja podsjetiti kako je doseg Faktografovih ispravaka malen u usporedbi s dosegom dezinformacijskih kanala.

Po pitanju konkretnog utjecaja korektivnih informacija na ispravljanje netočnih uvjerenja, Tonković i suradnici su eksperimentalnom analizom pokazali kako „intervencije u kojima se potiče kritičko razmišljanje o sadržaju videa koji šire lažne vijesti mogu imati pozitivan utjecaj na ljude koji su skloni vjerovati u teorije zavjera, ako to vjerovanje nije ekstremno.“ (Tonković i dr., 2022: 19). Iako je njihov eksperiment usko vezan uz područje teorija zavjera te s istovremeno ne bavi direktno *fact-checkingom*, smatra se kako barem djelomično ilustrira podložnost hrvatskih građana utjecaju korektivnih informacija.

Iako nalazi navedenih radova ilustriraju sustavne probleme hrvatskog društva, u kontekstu cilja ovoga rada oni sugeriraju kako je *fact-checking* izrazito potreban kao tip korektivne informacije. Široki utjecaj dezinformacijskog ekosustava trebalo bi pokušati anulirati značajnijom diseminacijom *fact-check* poruka.

Dizajn istraživanja

Vrsta dizajna ovog istraživanja jest eksperimentalni dizajn. On je idealan izbor jer je glavni cilj ovoga rada pokazati utječe li *fact-check* poruka na promjenu uvriježenog stava kod ispitanika. Drugim riječima, želi se testirati kauzalnost između navedenih varijabli uz kontrolu svih ostalih varijabli koje bi mogle biti konkurentno objašnjenje. Zavisna varijabla u diplomskom radu definirana je kao promjena inicijalnog stava ispitanika prema temi.

Kao predložak provedenom eksperimentu poslužili su eksperimenti u studiji Fridkina i suradnika (2015) te Nyhana i suradnika (2019). Metoda prikupljanja podataka korištena u radu jest anketa. Točnije, koristila se njena *online* forma.

Sam eksperiment, odnosno online anketa, sastavljena je od dva dijela. U prvom se ispitanike tražilo da odgovore na nekoliko jednostavnih pitanja vezanih uz njihove osobne karakteristike (spol, dob, obrazovanje) te pitanja vezana uz ideološku orijentaciju (mjerenu na skali 0-10; 0 lijevo, 10 desno), stranačku identifikaciju, razinu informiranosti (mjerena frekvencijom informiranja s 5 odgovora; od „nekoliko puta godišnje“ do „nekoliko puta dnevno“) i političku sofisticiranost. Politička sofisticiranost se provjerila sa šest pitanja preuzetih iz izvještaja o političkoj pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj autora Nikole Bakete, Koste Bovana i Jelene Matić Bojić (Baketa i dr., 2021). Nasumičnim odabirom su izabrana po dva pitanja iz tri sfere: temeljni politički pojmovi, poznavanje ustavno-političkog ustrojstva te politička informiranost.² Ispitanicima je ponuđeno četiri odgovora na svako od pitanja, od kojih je samo jedno bilo točno.

Nakon toga, ispitanike se pitalo u kojoj su mjeri upoznati s prijedlogom novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor. Također, pitalo ih se u kojoj mjeri podržavaju prijedlog novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor. Naposljetku, upitani su u kojoj mjeri podržavaju rad premijera Andreja Plenkovića i Vlade RH.

Ovdje valja napomenuti kako su na sva pitanja kod kojih se traži stav ispitanika ponuđena skala 1-5 gdje: 1 predstavlja odgovor „U potpunosti se ne slažem“, 2 „Uglavnom se slažem“; 3 „Niti se slažem, niti se ne slažem“; 4 „Uglavnom se slažem“; te 5 „U potpunosti se slažem“. Za pitanja vezana uz upoznatost i podršku zakonu dana je ista skala, samo s glagolima „upoznati“ i „podržavati“ umjesto „slagati“.

Drugi dio eksperimenta podijeljen je na 3 različite verzije, što je rezultiralo trima skupinama ispitanika: Sve tri grupe su u drugom dijelu istraživanja dobile na čitanje istu vijest u kojoj Andrej Plenković odgovara na novinarska pitanja o autorima prijedloga novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor. Naime, Plenković je u vijesti

---

² Iz sfere temeljnih političkih pojmova izabrana su pitanja: „Kojim pojmom označavamo pravo vlasti da donosi odluke jer je izabrana prema opće prihvaćenim pravilima?“ te „Što podrazumijeva trodioba vlasti u suvremenim demokracijama?“. Odabrana pitanja iz sfere poznavanja ustavno-političkog ustrojstva jesu: „Što je Ustav?“ i „Koja dva aktera jedina mogu promijeniti Ustav RH?“. Naposljetku, dva postavljena pitanja iz sfere političke informiranosti bila su: „Koje godine su održani prvi višestranački izbori u Republici Hrvatskoj?“ te „U kakvom je odnosu Hrvatska prema Sjevernoatlantskom savezu (NATO-u)?“.

opovrgnuo kako je prijedlog konstruirala HDZ-ova radna skupina te da je njen kreator bila stručna radna skupina iz Ministarstva pravosuđa i uprave.

Zašto tri grupe ispitanika? U eksperimentima je uvijek potrebno imati kontrolnu skupinu, određeni *baseline* prema kojem se mogu uspoređivati ostale skupine. Tako u ovom eksperimentu prva grupa dobiva samo ideološki obojenu vijest te se očekuje kako će se s njom složiti ili je opovrgnuti s obzirom na to jesu li joj ideološki bliski ili ne. Drugim riječima, očekuje se kako se stav ispitanika prve skupine iz prvog dijela ankete neće promijeniti nakon čitanja vijesti u drugom dijelu. U drugoj i trećoj skupini se želi provjeriti hoće li *fact-check* koji proturječi uvriježenom stavu ispitanika biti dovoljan da se taj stav promijeni.

Konkretizirano, prvoj je grupi prikazana samo vijest te se odmah prešlo na završni dio ankete s ciljem određivanja razine promjene stava bez eksperimentalog podražaja. Drugoj je grupi odmah nakon vijesti prezentiran i točan *fact-check*, u potpunosti preuzet od Faktografa, koji opovrgava izjavu premijera Plenkovića. U *fact-checku* se navode izjave Karla Resslerera i Ivana Anušića u kojima potvrđuju da je prijedlog napravila HDZ-ova radna skupina (Faktograf.hr, 2023). Trećoj je grupi pak nakon iste vijesti prezentiran netočan, izmišljen *fact-check* koji potvrđuje navode premijera Plenkovića napominjući kako autor prijedloga uistinu jest stručna skupina iz Ministarstva pravosuđa i uprave. Navedenom nijansom *fact-checka* u zadnje dvije grupe dobivene su sve kombinacije ideoloških orijentacija i *fact-checkane* vijesti čime će se osigurati pokrivenost svih ideoloških relacija.

Naposljetku se od ispitanika tražilo da ispune kratki upitnik u kojem ih se tražilo da izraze razinu slaganja s osam tvrdnji vezanih uz pročitane vijesti. Pitanja su konkretno bila vezana uz: šturost, emocionalnost, točnost i odmjerjenost izjave premijera Plenkovića; djeluje li premijer suvislo, govori li istinu te je li njegov ton neprimjeren; te naposljetku je li prijedlog novog zakona napravila HDZ-ova radna skupina. Na kraju, svim trima grupama je ponovno postavljeno identično pitanje vezano uz podršku prijedlogu novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor.

Zašto je isto pitanje o podršci zakona postavljeno prije i nakon čitanja vijesti? Na taj se način u esenciji operacionalizirala zavisna varijabla, promjena inicijalnog stava pojedinca. Konkretno, zavisna se varijabla mjerila kao razlika u odgovorima na pitanje o podršci prijedlogu zakona: brojčana vrijednost odgovora na pitanje prije čitanja vijesti oduzeta je od brojčane vrijednosti odgovora na pitanje o podršci zakonu nakon čitanja vijesti.

Osim navedenog, ispitanicima u drugoj i trećoj grupi su na osam navedenih tvrdnji gdje su morali ocijeniti svoj stav spram istih, dodane još četiri koje se tiču organizacija koje se bave činjeničnom provjerom. Konkretno, pitani su: smatraju li da je stav organizacija koje se bave

činjeničnom provjerom točan; jesu li te organizacije korisne; jesu li nepristrane; te utječu li na smanjenje dezinformacija.

Nadalje, za svaki su eksperiment od krucijalne važnosti unutarnja i vanjska valjanost kako bi rezultati, a i zaključci na temelju tih rezultata, bili validni. Smatra se kako je unutarnja valjanost eksperimenta zadovoljena rigidnim izoliranjem većine najčešćih potencijalnih intervenirajućih varijabli koje mogu utjecati na promjenu stava ispitanika. Vanjska se valjanost pak probala postići sa direktnim preuzimanjem *fact-check* vijesti sa jedinog hrvatskog *fact-check* portala Faktografa čime se ispitanike stavilo u identičnu situaciju u kojoj bi bili i izvan eksperimenta. Nada se kako se na taj način ispitanike u jednom aspektu uspjelo izvući van iz eksperimentalnog laboratorija te dovesti na područje koje im može biti poznato. Vjeruje se kako se na taj način znatno povećala vanjska valjanost ovog eksperimenta.

Govoreći o broju ispitanika u online eksperimentu, prema Roscou i Abranovicu, optimalan broj bi bio između 30 i 500 (Hill, 1998 prema Roscoe, 1975: 163; Abranovic, 1997: 307-308). *Online* kalkulator veličine uzorka uz unos faktora veličine populacije (3 888 529), razine točnosti (95%) te granicom pogreške (5%) izračunava kako je ovo istraživanje potrebno 385 ispitanika (SurveyMonkey.com). Gotovo se svi istraživači slažu da što je veći uzorak, rezultati eksperimenta su legitimniji. Naposljetku, Fridkin i suradnici (2015) u svom eksperimentu uz populaciju od 11 milijuna, uzimaju 452 ispitanika. No, cilj ovog istraživanja nije poopćiti rezultate na razinu populacije zbog čega je, smatra se, konačni broj od 155 ispitanika uključenih u analizu dostatan.

Kako su ti ispitanici bili izabrani? Uzorak ispitanika je za potrebe diplomskog rada neprobabilistički, točnije prigodan. Sami dizajn eksperimenta pretpostavlja randomizaciju pri dodjeli u jednu od triju eksperimentalnih grupa. To je postignuto uz *online* alat „allocate.monster“ koji pri unosu tri poveznice po vlastitom izboru (u ovom slučaju poveznice na tri različite Google forms ankete) formira novu poveznicu. Pri kliku na tu novu poveznicu, alat nasumično odabire jednu od tri unesene poveznice, odnosno anketa (Fergusson, 2016).

Na koncu, dobiveni podaci iz provedenog *online* anketnog eksperimenta će se analizirati statističkom analizom. Za analizu podataka koristile su se statističke metode korelacija, t-test, ANOVA, ANCOVA i MANCOVA jer su najadekvatnije za dizajn i anketom dobivene podatke. Statistička je analiza napravljena u programu Jamovi.

Prikaz i analiza podataka

Ukupno je u istraživanju sudjelovalo 155 sudionika. Po pitanju spola, unutar promatranog uzorka 65 (41,9%) ispitanika se izjasnilo kao muško, a 90 (58,1%) kao žensko.

Prosjeak godina ispitanika u uzorku iznosi 35,2 godine. Nadalje, 59 (38,1%) ispitanika je za najviši stupanj obrazovanja navelo srednju stručnu spremu, dok njih 96 (61,9%) ima završenu višu ili visoku stručnu spremu ili poslijediplomski studij. U kontekstu ideologije, dobiveni prosjeak ispitanika jest 4,80 (0=lijevo, 10=desno).

Tablica 1: Prosječne vrijednosti i razlike između triju grupa za kontrolne varijable (FC=*fact-check*)

	Kontrolna skupina	Točan FC	Netočan FC	F	p
SPOL	0,648	0,54	0,549	0,7723	0,464
GODINE	35,6	36,2	33,7	0,5235	0,593
OBRAZOVANJE	0,463	0,64	0,765	5,389	0,005
IDEOLOGIJA	4,91	4,32	5,16	1,3089	0,273
STRANAČKA IDENTIFIKACIJA	0,815	0,9	0,98	1,3805	0,255
PODRŠKA ZAKON 1	2,67	2,86	2,86	0,8738	0,419
ŠTUROST	2,98	2,98	2,94	0,0199	0,980
EMOCIONALNOST	2,19	2,06	2,47	1,9441	0,147
SUVISLOST	2,65	2,68	2,78	0,1702	0,844
NEPRIMJERENOST	2,69	2,76	2,9	0,5609	0,572
ODMJERENOST	2,72	2,78	2,75	0,0423	0,959

Zbog eksperimentalne prirode istraživanja, bitno je provjeriti postoje li statistički značajne razlike između 3 eksperimentalne grupe po pitanju kontrolnih varijabli i očekivanih individualnih prediktora. U Tablici 1 navedeni su prosječne vrijednosti triju grupa (M1, M2, M3) te vrijednosti koje pokazuju postoje li statistički značajne razlike između grupa (F i p) za svaku od navedenih kontrolnih varijabli. Podaci pokazuju kako ne postoji statistički značajna razlika između prosjeka triju eksperimentalnih grupa po svim varijablama osim po obrazovanju. Naime, pronađen je nalaz kako su ispitanici u kontrolnoj grupi značajno manje obrazovani od ispitanika u grupi s netočnim *fact-checkom*.

Nadalje, u Tablici 2 je vidljivo kako niti kod zavisnih varijabli (promjena stava, točnost i istinitost) nema statistički značajnih razlika između triju eksperimentalnih grupa. Promjena stava je definirana kao razlika u stavu ispitanika prije i poslije čitanja vijesti. Točnost je operacionalizacija procjene ispitanika u kojoj se mjeri slažu s tvrdnjom da je izjava premijera Plenkovića točna, dok istinitost opisuje procjena slaganja s tvrdnjom kako je izjava premijera Plenkovića istinita.

Tablica 2: Prosječne vrijednosti i razlike između triju grupa za zavisne varijable

	Kontrolna skupina	Točan FC	Netočan FC	F	p
PROMJENA STAVA	-0,148	-0,16	-0,098	0,0997	0,905
TOČNOST	2,44	2,2	2,65	2,8909	0,059
ISTINITOST	0,463	0,64	0,765	0,515	0,599

U sljedećoj se fazi istraživanja želi pokazati utječu li dvije nezavisne varijable iz 2. i 3. hipoteze rada, ideologija i politička sofisticiranost, na razliku među triju eksperimentalnih grupa u kontekstu zavisne varijable promjena stava, odnosno utjecaj *fact-checka*. Pronađeno je kako su i ideologija i politička sofisticiranost granično statistički značajan prediktor razlika između grupa s obzirom na promjenu stava (v. Tablica 3)

Tablica 3: Rezultati analize utjecaja ideologije i političke sofisticiranosti na grupne razlike vezane uz promjenu stava statističkom metodom ANCOVA

	F	p
IDEOLOGIJA	3,224	0,075
POLITIČKA SOFISTICIRANOST	2,9085	0,09

Kako bi se otkrilo postoji li uistinu ta razlika, obje nezavisne varijable su podijeljene na dvije grupe; ideologija je podijeljena na lijevo (vrijednost<5) i desno (vrijednost>5), a politička sofisticiranost na manje sofisticirane (vrijednost manja od prosjeka uzorka) te više sofisticirane (vrijednost veća od prosjeka uzorka). U tablici 4 je vidljivo kako, na razini uzorka, nema statistički značajnih razlika niti između lijevo i desno orijentiranih osoba, niti između manje i više politički sofisticiranih individua u kontekstu utjecaja na promjenu stava, odnosno utjecaja *fact-checka*.

Tablica 4: Rezultati analize utjecaja novo formiranih grupa unutar ideologije i političke sofisticiranosti na promjenu stava statističkom metodom ANOVA

	F	p
IDEOLOGIJA - PODJELA L-D	2,473	0,119
POLITIČKA SOFISTICIRANOST - PODJELA	2,7763	0,098

Nadalje, budući da su vrijednosti navedene u Tablici 4 blizu granice značajnosti, htjelo se provjeriti postoje li statistički značajne razlike između triju eksperimentalnih grupa s obzirom na podjele lijevo-desno i manje-više političke sofisticiranosti u kontekstu utjecaja na promjenu stava. Podaci u Tablici 5 pokazuju kako statistički značajna razlika ne postoji. Navedeni nalaz ilustriraju Grafikon 1 i Grafikon 2.

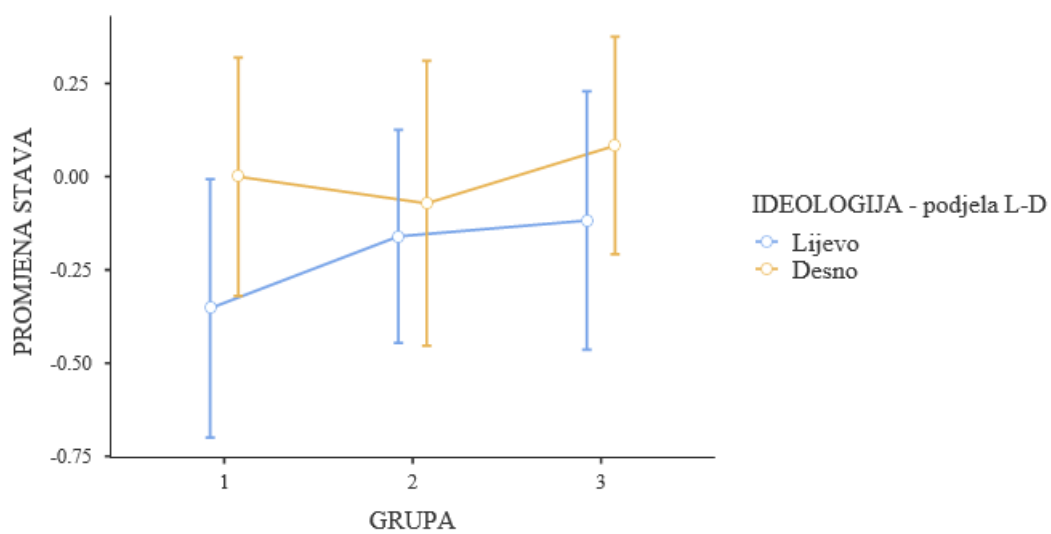
Osim navedenog, drugoj i trećoj eksperimentalnoj skupini postavljena su četiri pitanja vezanih uz organizacije koje se bave činjeničnom provjerom (skala 1-5, 3 neutralno). Prosječna vrijednost odgovora za obje grupe na pitanje je li stav navedenih organizacija točan jest 2,64. Po pitanju korisnosti istih, prosjek iznosi 2,97, dok je prosječna vrijednost za odgovor o nepristranosti organizacija koje se bave činjeničnom provjerom 2,35. Naposljetku, na pitanje utječu li *fact-checking* organizacije na smanjenje dezinformacija, ispitanici su u prosjeku odgovorili s 2,82.

Naposljetku, pronađena je statistički granično značajna korelacija ($p < 0,067$) između varijabli nepristranosti organizacija i promjene stava. Provjerom te korelacije statističkom metodom linearne regresije, uzimajući u obzir potencijalne utjecaje ostalih prediktora zavisne varijable promjene stava vezane uz *fact-checking* organizacije (točnost, dezinformacije te korisnost), pokazalo se kako statistički značajne povezanosti više nema ($p < 0,971$). Takav nalaz pokazuje kako je inicijalna korelacija između varijabli nepristranosti organizacija i promjene stava bila iskrivljena upravo zbog utjecaja ostale tri varijable vezane uz organizacije koje se bave činjeničnom provjerom.

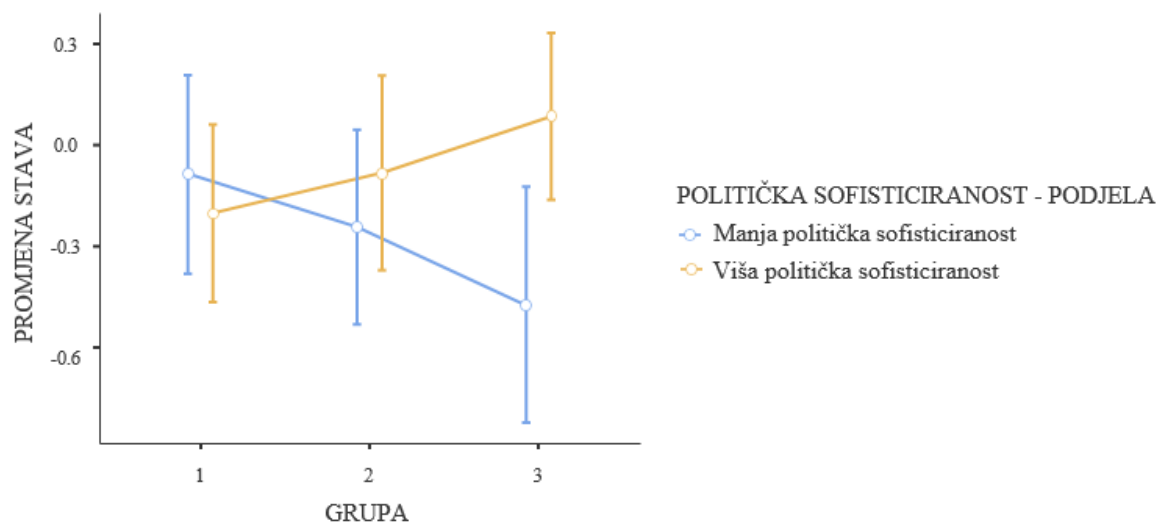
Tablica 5: Rezultati analize utjecaja novo formiranih grupa unutar ideologije i političke sofisticiranosti na promjenu stava s obzirom na eksperimentalnu grupu statističkom metodom ANOVA

	F	p
IDEOLOGIJA - PODJELA L-D	0,308	0,736
POLITIČKA SOFISTICIRANOST - PODJELA	2,6117	0,077

Grafikon 1: Ilustracija nalaza iz Tablice 5

Grafikon 2: Ilustracija nalaza iz Tablice 5

Diskusija

Na početku, valja ponoviti kako je cilj ovog istraživanja bio ispitati postoji li pozitivan utjecaj *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca. Sam dizajn eksperimenta u kontekstu tri eksperimentalne grupe predviđao je razlike između tri eksperimentalna okruženja. Budući da se u vidu promjene stava pojedinca, odnosno efekta *fact-checka*, nije pronašla statistički značajna razlika između triju grupa, može se izvesti zaključak kako očekivani utjecaj *fact-checkinga* na promjenu stava pojedinaca nije pronađen. Drugim riječima, prva hipoteza je opovrgnuta.

Prvo potencijalno objašnjenje takvog nalaza jest kako su motivirano rezoniranje i s njime povezani fenomeni poput pristranosti potvrde i komora jeke, jednostavno presnažnog utjecaja da bi ih korektivne informacije uspjele nadjačati. Pojedinci su, čini se, dovoljno motivirani da pod utjecajem osjećaja brane svoja (često netočna) uvjerenja te shodno tome prihvaćaju informacije koje su sukladne njihovom početnom stajalištu, a oprečne (često točne) odbacuju.

Drugi potencijalni razlog navedenog nalaza tiče se samog eksperimentalnog dizajna. Naime, kao što je prikazano u dizajnu istraživanja, zavisna varijabla promjena stava operacionalizirana je kao razlika u stavu prije i nakon čitanja vijesti. Ovdje je bitno naglasiti kako je u rješavanju ankete vremenska razlika između prvog pitanja o podršci prijedlogu novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor te ponovljenog pitanja nakon čitanja vijesti oko 5 minuta. Pretpostavlja se kako u tako kratkom vremenski periodu između navedenih pitanja ispitanici nisu uspjeli adekvatno prosuditi pročitano te potencijalno adaptirati svoj stav. Ili su pak zbog ponavljanja istog pitanja u navedenom vremenskom odmaku ispitanici shvatili o čemu se radi u anketi te ponudili odgovore koji su potencijalno iskrivili rezultate.

Nadalje, kao sljedeći eksplanator izostanka nalaza kako *fact-checking* ima utjecaja na promjenu uvriježenih stavova pojedinca nameće se pitanje (ne)pristranosti organizacija koje se bave provjerom činjenične koristi. U tome kontekstu, već su spomenuti hrvatski portali desnog spektra koji optužuju Faktograf za naklonost ljevici (Hrvatski-fokus.hr, 2019; Kramarić, 2020; Narod.hr, 2021). Portal Faktograf i njegovu redakciju se često opisuje kao one koji suzbijaju drugačije mišljenje i apliciraju cenzuru na oprečne stavove (Nakić, 2023), a ponekad se legitimno propituju temeljne postavke Faktografa kroz konstruktivnu kritiku njegovog djelovanja (Štahan, 2021).

Stavljajući trenutno na stranu polemiku oko (ne)pristranosti Faktografa, čini se kako je u medijskom prostoru ona relativno česta tema. Logičan je zaključak onda da je javnost dobro upoznata sa spomenutom polemikom. Tu pretpostavku djelomično potvrđuje nalaz iz eksperimenta kako u uzorku koji je u prosjeku ideološki na centru (4,80 na skali 0-10), ispitanici su na pitanje o nepristranosti organizacija koje se bave provjerom činjenica u prosjeku odgovorili s vrijednosti od 2,35. Iako su rezultati analize pokazali kako nepristranost organizacija nije statistički značajan prediktor promjene stava, relativno niska prosječna vrijednost odgovora o nepristranosti kod ispitanika ukazuje na negativnu percepciju *fact-checking* organizacija. Takva percepcija posljedično može imati negativan utjecaj na učinkovitost *fact-check* poruka pa i *fact-checkinga* općenito.

Shodno tome, ispostavlja se kako određene karakteristike *fact-checking* sfere u Hrvatskoj ne idu u korist percipiranja tog alata kao adekvatnog. Iako se ovaj rad ne bavi Faktografom konkretno, on kao jedina *fact-checking* organizacija u Hrvatskoj *de facto* u potpunosti formulira percepciju *fact-checkinga* u hrvatskoj javnosti. Nalazi ovog istraživanja pokazuju kako ispitanici ne pridaju previše kredibiliteta takvim organizacijama. S obzirom na navedeno, apostrofira se kako je bitno poraditi na ispravljanju percepcije *fact-checking* fenomena u hrvatskoj javnosti, krećući od stava građana o nepristranosti organizacija koje se bave ocjenom činjenične točnosti vijesti. Istraživanje percepcije *fact-checkinga* te potencijalnih razloga njene negativnosti među hrvatskim građanima čini se kao bitan korak ka razumijevanju izostanka efekta *fact-checka* te pronalazak načina za njegovo povećanje.

Nadalje, pokazano je kako hrvatskim digitalnim prostorom kola značajan broj dezinformacija (Feldvari i dr., 2022) te da su Hrvati podložni njihovom utjecaju (Blanuša i dr., 2022). Sve to ukazuje kako je utjecaj dezinformacijskog ekosustava puno jači od dosega Faktografovih ispravaka (Brautović, 2022c). Moguće je da nizak doseg *fact-checkova* negativno utječe ne njihovu sposobnost da utječu na promjenu stava pojedinca. Jedno od budućih istraživanja bi zasigurno trebalo istražiti načine povećanja diseminacije *fact-check* poruka u svrhu anuliranja utjecaja dezinformacijskog ekosustava.

Osvrćući se na nalaze autora Tonkovića i suradnika (2022), čini se kako je kontekst njihovog istraživanja bio dovoljno različit od konteksta ovog istraživanja da bi se našli slični rezultati. S jedne strane autori jesu pokazali kako korektivne informacije mogu imati pozitivan utjecaj u smanjenju dezinformacija hrvatske javnosti, no u svome su se radu fokusirali na teorije zavjere vezane uz koronavirus pandemiju te intervencije u kojima se potiče kritičko razmišljanje. S druge strane, u ovom se radu fokusiralo na političke dezinformacije (izjava Plenkovića) koje su puno manje emocionalno nabijene od teorija zavjera, te na *fact-checking*

konkretno čija je percepcija u hrvatskoj javnosti, čini se, negativna. Navedene dvije razlike su i potencijalni eksplanatori izostanka utjecaja *fact-checkinga* u ovome istraživanju.

Osim navedenog, Nyhan i Reifler su u svome istraživanju pokazali kako je od krucijalne važnosti da izlaganje korektivnoj informaciji mora biti repetitivno kako bi imalo ikakav utjecaj (Nyhan i Reifler, 2010). Iako je odabir longitudinalnog istraživanja za ovaj rad bio preambiciozno, moguće je da bi se tom modifikacijom uspjelo pokazati barem određenu razinu utjecaja provjere činjenične točnosti na promjenu stavova kod pojedinaca.

Drugi se istraživački problem ticao ispitivanja utjecaja individualnih karakteristika, konkretno političke sofisticiranosti i ideologije, na efekt *fact-checkinga*. Tako, po pitanju druge hipoteze, one koja pretpostavlja kako će kod politički sofisticiranijih pojedinaca utjecaj *fact-checkinga* biti manji nego kod onih manje politički sofisticiranih, rezultati analize nisu potvrdili navedeno. Unutar promatranog uzorka nije pronađena statistički značajna razlika između triju eksperimentalnih grupa u kontekstu utjecaja političke sofisticiranosti na promjenu stava pojedinca.

Što sugerira takav rezultat? Ovdje je bitno istaknuti kako je u analizi pronađen nalaz da kod kontrolne varijable obrazovanje postoji statistički značajna razlika između triju eksperimentalnih grupa. Konkretno, ispitanici u grupi s netočnim *fact-checkom* u prosjeku su značajno više obrazovani od onih u kontrolnoj grupi. Budući da je varijabla obrazovanje sadržajno vrlo bliska varijabli političke sofisticiranosti, postoji mogućnost da je pronađena anomalija iskrivila stvarnu sliku diferencijacije između eksperimentalnih grupa u kontekstu političke sofisticiranosti. Teško je diskutirati o mogućim objašnjenjima granične značajnosti političke sofisticiranosti kao prediktora promjene stava s obzirom na tri eksperimentalne skupine budući da je sami nalaz potencijalno netočan.

Nastavno, i zadnja je hipoteza rada, ona koja tvrdi da su ideološki ljeviše orijentirani pojedinci receptivniji na *fact-check* poruku od ideološki desnije orijentiranih pojedinaca, opovrgnuta. Rezultati analize su, kao i za političku sofisticiranost, pokazali kako ideologija nije statistički značajan prediktor promjene uvriježenog stava pojedinca u kontekstu triju eksperimentalnih grupa. Navedeni nalaz je u skladu s nalazom istraživača Nyhana i Reiflera (2010: 321-322)

Konkurentno možebitno objašnjenje ovakvog nalaza jest što su analize koje se tiču utjecaja ideologije na utjecaj *fact-checka* spomenute u teorijskom dijelu ovoga rada provedene u Sjedinjenim Američkim Državama te u kontekstu ideologije uglavnom barataju dihotomijom Demokrati-Republikanci (Bokhari, 2018; Fessler i dr., 2017; Kanai i dr., 2011; Swift, 2016). U Hrvatskoj ta ideološka podjela više funkcionira kao opreka lijevo-desno koja je, između ostalih

razlika, znatno slabijeg intenziteta nego Demokrati-Republikanci. Razlog tomu je što je u SAD-u, kao jednom od izraženijih dvostranačkih sustava u svijetu, ideološka orijentacija gotovo jednaka stranačkoj identifikaciji zbog čega je sama podjela na lijevo i desno mnogo izraženija nego u Hrvatskoj.

Što se tiče ograničenja rada, postoji nekoliko stvari koje treba istaknuti, ponajviše vezanih uz dizajn eksperimenta. Prvenstveno, već spomenuti kratak vremenski period između čitanja *fact-check* vijesti i odgovaranja na pitanje koje provjerava njen utjecaj zasigurno je potkopalo mogućnost efekta *fact-checka*. Ipak, u obzir treba uzeti kako za obim ovoga rada nije bilo adekvatno koristiti kompleksniju anketu jer se ispitanicima nije mogao dati nikakav poticaj za njeno ispunjavanje. Drugim riječima, fokusiranjem na jednostavnosti ankete zbog otegotne okolnosti da ispitanici ne vole dugo vremena provesti ispunjavajući ankete, potkopao se potencijalni pronalazak utjecaj *fact-checkinga*.

Nadalje, utjecaj varijable obrazovanja se nije uspio anulirati zbog odabira randomizacije pri dodjeli u eksperimentalne skupine. Valja naglasiti kako se za potrebe rada morao koristiti nasumični uzorak te da su neželjene razlike u kontrolnim varijablama poput dobi, spola ili obrazovanja moguće. Eventualni način ispravka navedene greške jest povećanje broja ispitanika do mjere u kojoj bi se navedena pogreška korigirala. Iako potrebe ovog rada nisu inzistirale na većem uzorku nego što jest, smatra se kako se povećanjem broja ispitanika mogla izbjeći pogreška vezana uz kontrolne varijable.

Na koncu, htjelo bi se naglasiti kako je, iako rezultati analize opovrgavaju sve tri postavljene hipoteze o utjecaju *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova kod pojedinaca, *fact-checking* i dalje jedan od korisnih alata u smanjenju političkih dezinformacija. Također, smatra se kako se radom, barem djelomično, uspjela pokazati važnost korektivnih informacija poput *fact-checkova* te uspjelo dati objašnjenja zašto je utjecaj *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca izostao. Pri konstrukciji eksperimenta vodilo se računa o pravovremenosti i odabiru vijesti koja se činjenično provjerava što su prijašnji radovi često zanemarivali. Vijest koja se odabrala je, smatra se, bila aktualna i dovoljno važna te samim time adekvatna za inkorporaciju u *fact-check* poruku.

Zaključna razmatranja

Glavna je ideja ovoga rada bila pokazati postoji li utjecaj *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova građana. Rezultati dobiveni eksperimentom pokazali su kako navedeni utjecaj ne postoji. Također, pronađeno je kako niti politička sofisticiranost, niti ideologija, nisu

dobri eksplanatori promjene stava građana u kontekstu triju različitih eksperimentalnih okruženja, odnosno skupina.

Po pitanju najvažnijih objašnjenja dobivenih rezultata, prvenstveno se može zaključiti kako su fenomeni kognitivnih pristranosti i motiviranog rezoniranja kod pojedinaca nadjačali potencijalni utjecaj *fact-checkinga* zbog čega on nije mogao doći do izražaja. Također, izrazito jak utjecaj dezinformacijskog ekosustava u odnosu na doseg *fact-check* poruka pospješuju navedene kognitivne mehanizme i oslabljuju utjecaj korektivnih informacija.

Osim toga, ispitanici nisu imali previše vremena između eksperimentalnog podražaja te pitanja o istome zbog čega se potencijalno izgubio željeni utjecaj *fact-checka*. Nadalje, evidentirana je i postojanost percepcije pristranosti organizacija koje se bave činjeničnom provjerom vijesti kod promatranih ispitanika. Ako građani ne vjeruju da je Faktograf, jedina *fact-checking* organizacija u Hrvatskoj, nepristran, teško je da će vjerovati njegovim činjeničnim provjerama točnosti te imati pozitivnu percepciju o *fact-checkingu*.

Što se tiče varijable političke sofisticiranosti, pretpostavlja se kako je njen utjecaj na recepciju *fact-checka* zamagljen nemogućnošću kontrole varijable obrazovanja. S druge strane, izostanak značajnosti ideologije kao prediktora očituje se u razlici snage ideološke polarizacije Demokrati-Republikanci u promatranim istraživanjima unutar teorijskog okvira, te lijevo-desno u hrvatskom kontekstu.

Sve navedeno vodi ka zaključku kako kombinacija utjecaja kognitivnih mehanizama kod pojedinaca, proliferacije dezinformacija u javnom prostoru te konteksta *post-truth* svijeta onemogućuje konkretan doprinos *fact-checkinga* ka ispravljanju navedenih problema. Ipak, stav je ovog rada kako *fact-checking* ne treba odbaciti kao neadekvatan alat u rješavanju problema dezinformacija i svega što donosi *post-truth* kontekst. Rješenje se nalazi u multidisciplinarnom pristupu, gdje se uz *fact-checking* implementiraju i edukacija o medijskoj i informacijskoj pismenosti te što veća transparentnost u produciranju i objavi *online* vijesti.

Literatura

- Baketa, Nikola, Kosta Bovan i Jelena Matić Bojić (2021) Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj - istraživački izvještaj za 2021. godinu. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Barzilai, Sarit i Clark A. Chinn, (2020) A review of educational responses to the “post-truth” condition: Four lenses on “post-truth” problems. *Educational Psychologist* 55(3): 107-119. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00461520.2020.1786388> Pristupljeno 22.7.2023.
- Blanuša, Nebojša, Mirjana Tonković i Andrea Vranić (2022) Prevalence, structure, and trends of conspiratorial beliefs: The analysis of Croatian citizens with different level of susceptibility to COVID-19. Zagreb: Gong. <https://edmo.eu/wp-content/uploads/2022/09/Prevalence-Structure-and-Trends-of-Conspiratorial-Beliefs.pdf> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Braun, Kathrin (2019) Unpacking post-truth. *Critical Policy Studies* 13(4): 432-436. https://www.researchgate.net/profile/Kathrin-Braun/publication/336131887_Unpacking_post-truth/links/5e482c93299b1fdb92e2ae8/Unpacking-post-truth.pdf Pristupljeno 22.7.2023.
- Brautović, M. (2022a) Analiza dinamičke mreže ekosustava dezinformacija o COVID-u 19 u Hrvatskoj. <https://pro-fact.gong.hr/wp-content/uploads/2023/01/Analiza-dinamicke-mreze-ekosustava-dezinformacija-o-COVID-19-u-Hrvatskoj.pdf> Pristupljeno 25. srpnja
- Brautović, M. (2022b) Mapiranje ekosustava dezinformacija o COVID-u 19 u Hrvatskoj. <https://pro-fact.gong.hr/wp-content/uploads/2023/01/Mapiranje-ekosustava-dezinformacija-o-COVID-19-u-Hrvatskoj.pdf> Pristupljeno 25. srpnja
- Brautović, M. (2022c) Mapiranje mreža za provjeru i širenje činjenica u Hrvatskoj. <https://pro-fact.gong.hr/wp-content/uploads/2023/01/Mapiranje-mreza-za-provjeru-i-sirenje-cinjenica-u-Hrvatskoj.pdf> Pristupljeno 25. srpnja
- Brautović, M. (2022d) Provjera činjenične točnosti u Hrvatskoj: izbor tema i postupci razotkrivanja dezinformacija na Faktograf.hr-u. https://pro-fact.gong.hr/wp-content/uploads/2023/01/Provjera-cinjenicne-tocnosti-u-Hrvatskoj-Izbor-tema-i-postupci-razotkrivanja-dezinformacija-na-Faktograf.hr_-1.pdf Pristupljeno 25. srpnja

- Bufacchi, V. (2021) Truth, lies and tweets: A consensus theory of post-truth. *Philosophy & Social Criticism* 47(3): 347-361.
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0191453719896382>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Clayton, K., Blair, S., Busam, J.A., Forstner, S., Glance, J., Green, G., Kawata, A., Kovvuri, A., Martin, J., Morgan, E. i Sandhu, M., (2020) Real solutions for fake news? Measuring the effectiveness of general warnings and fact-check tags in reducing belief in false stories on social media. *Political Behavior* 42(4): 1073-1095.
https://topicminer.hse.ru/rsf2019/literature/fakenews/Clayton%2520et%2520al_2019_Real%2520Solutions%2520for%2520Fake%2520News.pdf   Pristupljeno 20.7.2023.
- Dame Adjin-Tetty, Theodora (2022). Combating fake news, disinformation, and misinformation: Experimental evidence for media literacy education. *Cogent arts & humanities* 9(1).
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23311983.2022.2037229>   Pristupljeno 22.7.2023.
- De Cock Buning, Madeleine (2018). A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent high level group on fake news and online disinformation. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/70297/DeCockB_2018?sequence=1&isAllowed=y   Pristupljeno 22.7.2023.
- Drew Westen, Pavel S. Blagov, Keith Harenski, Clint Kilts i Stephan Hamann (2006) Neural Bases of Motivated Reasoning: An fMRI Study of Emotional Constraints on Partisan Political Judgment in the 2004 U.S. Presidential Election. *Journal of Cognitive Neuroscience* 18(11): 1947–1958.   Pristupljeno 13.7.2023.
<http://birc.jaredjustus.com/assets/publications/Westen,%20Kilts%202006%20J%20Cognit%20Neurosci.pdf>
- Dunkel, Curtis S., Joseph Nedelec i Dimitri van der Linden (2023) Reevaluating the Dunning-Kruger effect: A response to and replication of. *Intelligence* 96, 101717.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160289622000988>
 Pristupljeno 26. srpnja 2023.
- Enroth, Henrik (2021) Crisis of authority: the truth of post-truth. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 36: 179–195.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-021-09415-6>

Pristupljeno

22.7.2023.

- Feinstein, Noah Weeth i David Isaac Waddington (2020) Individual truth judgments or purposeful, collective sensemaking? Rethinking science education's response to the post-truth era. *Educational Psychologist* 55(3): 155-166. https://www.researchgate.net/profile/David-Waddington-5/publication/342321258_Individual_truth_judgments_or_purposeful_collective_sensemaking_Rethinking_science_education%27s_response_to_the_post-truth_era/links/5f00017b45851550508a956e/Individual-truth-judgments-or-purposeful-collective-sensemaking-Rethinking-science-educations-response-to-the-post-truth-era.pdf Pristupljeno 22.7.2023.
- Feldvari, K., Mićunović, M. i Blagović, M. (2022). Dezinformacije i teorije zavjera o cjepivu protiv bolesti COVID - 19: infodemija na društvenim mrežama i u medijima u Hrvatskoj. *Medijske studije*, 13(26): 84-111. <https://hrcak.srce.hr/clanak/423652> Pristupljeno 22.7.2023.
- Feldvari, Kristina, Milijana Mićunović i Marija Blagović (2022) Dezinformacije i teorije zavjera o cjepivu protiv bolesti COVID-19: Infodemija na društvenim mrežama i u medijima u Hrvatskoj. *Medijske studije* 13(26): 84-111. <https://hrcak.srce.hr/file/423652> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Fessler, Daniel M., Anne C Pisor, i Colin Holbrook (2017) Political orientation predicts credulity regarding putative hazards. *Psychological Science* 28(5): 651-660. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0956797617692108> Pristupljeno 22.7.2023.
- Fridkin, Kim, Patrick J. Kenney i Amanda Wintersieck. (2015) Liar, Liar, Pants on Fire: How Fact-Checking Influences Citizens' Reactions to Negative Advertising. *Political Communication* 32(1): 127-151.
- Gignac, Gilles E. i Marcin Zajenkowski (2020) The Dunning-Kruger effect is (mostly) a statistical artefact: Valid approaches to testing the hypothesis with individual differences data. *Intelligence* 80, 101449. <http://176.9.41.242/doc/iq/2020-gignac.pdf> Pristupljeno 26. srpnja 2023.
- Graves, Lucas. (2018) Boundaries not drawn: Mapping the institutional roots of the global fact-checking movement. *Journalism Studies* 19(5): 613-631. https://topicminer.hse.ru/rsf2019/literature/fakenews/Graves_2018_Boundaries%2520Not%2520Drawn.pdf Pristupljeno 20.7.2023.

- Jerit, Jennifer i Yangzi Zhao (2020) Political Misinformation. *Annual Review of Political Science* 23: 77-94. <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-polisci-050718-032814>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Kanai, Ryota, Tom Feilden, Colin Firth, & Geraint Rees (2011) Political orientations are correlated with brain structure in young adults. *Current biology*, 21(8): 677-680. <https://www.cell.com/current-biology/abstract/S0960-9822%2811%2900289-2%22%3Ehttp://www.cell.com/curre...0960-9822%2811%2900289-2%22%3Ewrites>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Kruger, Justin i David Dunning (1999). Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of personality and social psychology* 77(6): 1121-1134. <https://www.avaresearch.com/files/UnskilledAndUnawareOfIt.pdf>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Kunda, Ziva (1990) The Case for Motivated Reasoning. *Psychological Bulletin* 108(3): 480-498. <http://www.craiganderson.org/wp-content/uploads/caa/Classes/~SupplementalReadings/Attribu-Decision-Explanation/90Kunda-motivated-reasoning.pdf>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Kunda, Ziva (1990) The Case for Motivated Reasoning. *Psychological Bulletin* 108(3): 480-498. <http://www.craiganderson.org/wp-content/uploads/caa/Classes/~SupplementalReadings/Attribu-Decision-Explanation/90Kunda-motivated-reasoning.pdf>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Lazer, David, Matthew Baum, Yochai Benkler, Adam Berinsky, Kelly Greenhill, Filippo Menczer, ... i Jonathan Zittrain (2018) The science of fake news. *Science* 359(6380): 1094-1096. <https://arxiv.org/pdf/2307.079033>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Lodge, Milton i Charles Taber (2000) Three Steps toward a Theory of Motivated Political Reasoning. U: A. Lupia, M. McCubbins, i S. Popkin (ur). *Elements of Reason: Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality*. (str. 183-213). Cambridge: Cambridge University Press.
- Marietta, M., Barker, D. C., & Bowser, T. (2015) Fact-checking polarized politics: Does the factcheck industry provide consistent guidance on disputed realities? *The Forum* 13: 577–596. <https://www.americanpressinstitute.org/wp-content/uploads/2016/02/Marietta-Barker-Bowser-2015-Forum.pdf>   Pristupljeno 20.7.2023.

- Muhammed T, Sadiq i Saji K. Mathew (2022) The disaster of misinformation: a review of research in social media. *International journal of data science and analytics* 13(4): 271-285. <https://link.springer.com/article/10.1007/s41060-022-00311-6> Pristupljeno 22.7.2023.
- Nyhan, Brendan i Jason Reifler (2010) When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior* 32(2): 303-330. <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/PolBehavior-2010-Nyhan.pdf> Pristupljeno 22.7.2023.
- Nyhan, Brendan i Jason Reifler. (2014) The Effect of Fact-Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators. *American Journal of Political Science* 59(3): 628–640. <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10871/21568/Nyhan%20Reifler%20AJPS.pdf?sequence=1> Pristupljeno 20.7.2023.
- Nyhan, Brendan, Ethan Porter, Jason Reifler i Thomas J. Wood. (2019) Taking Fact-Checks Literally But Not Seriously? The Effects of Journalistic Fact-Checking on Factual Beliefs and Candidate Favorability. *Political Behavior* 42: 939-960. <https://drive.google.com/file/d/1w7pvjH-qNAmNynDujuW6UxoZ4b60tXAf/view> Pristupljeno 20.7.2023.
- Nyhan, Brendan, Jason Reifler i Peter Ubel (2013) The hazards of correcting myths about health care reform. *Medical care* 127-132. <https://drive.google.com/file/d/1133wXQ5MvePOATCQ6PNSruYRpde4a8ny/view> Pristupljeno 22.7.2023.
- Nyhan, Brendan. (2020) Why the backfire effect does not explain the durability of political misperceptions. *PNAS* 118(15): 1-7. <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1912440117> Pristupljeno 20.7.2023.
- Peters, Michael A. i Tina Besley (2021) Citizen science and post-normal science in a post-truth era: Democratising knowledge; socialising responsibility. *Educational Philosophy and Theory* 51(13): 1293-1303. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00131857.2019.1577036> Pristupljeno 22.7.2023.
- Redlawsk, David P., Andrew J. W. Civettini, i Karen M. Emmerson, (2010) The affective tipping point: Do motivated reasoners ever “get it”? *Political Psychology* 31(4): 563-593.

- https://www.academia.edu/download/29668192/tipping_point_doi_10.1111_j.1467-9221.2010.00772.pdf   Pristupljeno 22.7.2023.
- Ribeiro, M.H., Zannettou, S., Goga, O., Benevenuto, F. i West, R. (2021) What do fact checkers fact-check when?. arXiv preprint arXiv:2109.09322. Pristupljeno 20.7.2023.
- Valladares, Liliana (2022) Post-truth and education: STS vaccines to re-establish science in the public sphere. *Science & Education* 31(5): 1311-1337. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11191-021-00293-0>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Vosoughi, Soroush, Deb Roy i Sinan Aral, (2018) The spread of true and false news online. *Science* 359(6380): 1146-1151. <https://www.te.gob.mx/blog/reyes/front/openJustice/article/84>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Walter, Nathan, Jonathan Cohen, R. Lance Holbert i Yasmin Morag. (2019) Fact-Checking: A Meta-Analysis of What Works and for Whom. *Political Communication* 00: 1-26. <https://www-tandfonline-com.ezproxy.nsk.hr/doi/epdf/10.1080/10584609.2019.1668894?needAccess=true&role=button>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Wardle, Claire i Hossein Derakhshan, (2017) Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Strasbourg: Council of Europe. <http://tverezo.info/wp-content/uploads/2017/11/PREMS-162317-GBR-2018-Report-desinformation-A4-BAT.pdf>   Pristupljeno 22.7.2023.
- Wintersieck, Amanda L. (2017) Debating the Truth: The Impact of Fact-Checking During Electoral Debates. *American Politics Research* 45(2): 304-331. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.nsk.hr/doi/epdf/10.1177/1532673X16686555>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Young, Dannagal G., Kathleen Hall Jamieson, Shannon Poulsen i Abigail Goldring (2018). Fact-checking effectiveness as a function of format and tone: Evaluating FactCheck.org and FlackCheck.org. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 95(1): 49-75. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.nsk.hr/doi/epdf/10.1177/1077699017710453>   Pristupljeno 20.7.2023.
- Zhou, Xinyi i Reza Zafarani (2018) Fake news: A survey of research, detection methods, and opportunities. https://www.academia.edu/download/61063969/reza_zafarani20191029-68261-1clpnpz.pdf   Pristupljeno 22.7.2023.

Internetski izvori:

- Bokhari, Allum (2018) Google suspends 'fact-check' program after being ... fact checked. <https://www.breitbart.com/tech/2018/01/22/google-cancels-fact-check-program-fact-checked/> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- De Witte, Melissa (2022) What Stanford research reveals about disinformation and how to address it. <https://news.stanford.edu/2022/04/13/know-disinformation-address/> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Faktograf.hr (2023) Tko je sastavljao prijedlog novih izbornih jedinica? <https://faktograf.hr/2023/06/14/tko-je-sastavljao-prijedlog-novih-izbornih-jedinica/> Pristupljeno 10. srpnja 2023.
- Fergusson, A. (2016) Designing online experiments using Google forms+ random redirect tool. <https://teaching.statistics-is-awesome.org/designing-online-experiments-using-google-forms-random-redirect-tool> Pristupljeno 7. srpnja 2023.
- Hrvatski-fokus.hr (2019) Faktograf je pristran kao i GONG. <https://www.hrvatski-fokus.hr/2019/05/20800/> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Kramarić, Damir (2020) MEDIJSKI MOBBING: Faktograf optužuje druge za objavljivanje netočnosti, a sam PODMEĆE i širi neistine! <https://promise.hr/medijski-mobbing-faktograf-optuzuje-druge-za-objavljivanje-netocnosti-a-sam-podmece-i-siri-neistine/> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Narod.hr (2021) I u lijevom Jutarnjem listu se slažu: Faktograf je subjektivan te politički pristran! <https://narod.hr/hrvatska/i-u-lijevom-jutarnjem-listu-se-slazu-faktograf-je-subjektivan-te-politicki-pristran> Pristupljeno 22. srpnja 2023.
- Natalie Wolchover (2012) Incompetent People Too Ignorant to Know It. <http://www.livescience.com/18678-incompetent-people-ignorant.html>. Pristupljeno 16. srpnja 2023.
- Oxford Reference (2023a) Artefacts, statistical and methodological. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095426317;jsessionid=BAE98BBD4A8F743F5A299FC62F7229E6> Pristupljeno 18. kolovoza 2023.
- Oxford Reference (2023b) Fact-checking. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199646241.001.0001/acref-9780199646241-e-483> Pristupljeno 20. kolovoza 2023.
- Stencel, Mark, Erica Ryan i Joel Luther (2022) Fact-checkers extend their global reach with 391 outlets, but growth has slowed. <https://reporterslab.org/fact-checkers-extend-their->

[global-reach-with-391-outlets-but-growth-has-slowed/](#)

Pristupljeno 18. kolovoza

2023.

Swift, Art (2016) Americans' trust in mass media sinks to new low.

<https://news.gallup.com/poll/195542/americans-trust-mass-media-sinks-new-low.aspx>

Prilozi

Prilog 1: Ankete

Stavovi i mišljenja o političkim i medijskim temama

Poštovani/na,

Hvala Vam što ste odvojili vremena za sudjelovanje u ovom istraživanju. Ovim istraživanjem ispituju se stavovi i mišljenja o političkim i medijskim temama. Upitnik neće oduzeti više od 10 minuta Vašeg vremena. Vaši odgovori su potpuno anonimni i neće se ni na koji način moći povezati s Vama.

Istraživanje se provodi u sklopu diplomskog rada na diplomskom studiju politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Vaši odgovori na postavljena pitanja u upitniku koristit će se isključivo u sklopu pisanja diplomskog rada.

Za bilo kakve dodatne informacije ili pitanja vezana uz istraživanje, slobodno me kontaktirajte na e-mail adresu: borna.smolic@gmail.com.

Unaprijed hvala na ispunjavanju ankete!

* Označava obavezno pitanje

1. Označite svoj spol: *

Muški

Ženski

Ostalo: _____

2. Koliko imate godina? *

_____

3. Koji je Vaš najviši stupanj postignutog obrazovanja? *

- Bez osnovne škole
- Osnovna škola
- Srednja stručna sprema
- Viša ili visoka stručna sprema
- Poslijediplomski studij

4. Po pitanju političke ideologije, gdje biste se smjestili na ljestvici lijevo-desno? *

Lijevo

- 0
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

Desno

5. Smatrate li općenito da ste bliski nekoj političkoj stranci u Hrvatskoj? *

- Da
- Ne
- Ne znam

6. Koja je to stranka?

---

7. Kome ste dali svoj glas na parlamentarnim izborima 2020. godine? *

- Hrvatska demokratska zajednica
- Restart koalicija
- Domovinski pokret
- Zeleno-lijeva koalicija
- Koalicija Stranke s Imenom i Prezimenom, Pametno i Fokus
- Hrvatska narodna stranka – liberalni demokrati
- Narodna stranka – reformisti
- Živi zid
- Nisam izašao/izašla na izbore
- Ne želim se izjasniti
- Ostalo: _____

8. Koliko ste upoznati s trenutnim društvenim i političkim temama i događajima u RH? *

- U potpunosti nisam upoznat/a.
- Uglavnom nisam upoznat/a.
- Niti sam upoznat/a, niti nisam upoznat/a.
- Uglavnom sam upoznat/a.
- U potpunosti sam upoznat/a.

9. Koliko se često informirate o politici i društvu? *

- Nekoliko puta godišnje
- Jednom mjesečno
- Jednom tjedno
- Jednom dnevno
- Nekoliko puta dnevno

Idući set pitanja ima po jedan točan odgovor. U slučaju da niste sigurni kojije odgovor točan, odaberite onaj koji smatrate najtočnijim.

10. Kojim pojmom označavamo pravo vlasti da donosi odluke jer je izabrana prema opće prihvaćenim pravilima? *

- Autoritet
- Legalnost
- Legitimitet
- Mandat

11. Što podrazumijeva trodioba vlasti u suvremenim demokracijama? *

- Vlast podijeljenu na izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast
- Vlast podijeljenu na državnu, regionalnu (županijsku) i lokalnu vlast
- Vlast podijeljenu na civilnu, vojnu i crkvenu vlast
- Vlast podijeljenu između predsjednika vlade, predsjednika države i predsjednika parlamenta

12. Što je Ustav? *

- Akt koji sažima najvažnije zakone
- Akt kojim Predsjednik Republike donosi svoj program rada
- Pravilnik o radu Ustavnog suda
- Temeljni pravno-politički akt države

13. Koja dva aktera jedina mogu promijeniti Ustav RH? *

- Vlada i Ustavni sud
- Vlada i građani na referendumu
- Predsjednik/ca i Sabor
- Sabor i građani na referendumu

14. Koje godine su održani prvi višestranački izbori u Republici Hrvatskoj? *

- 1989.
- 1990.
- 1992.
- 2000.

15. U kakvom je odnosu Hrvatska prema Sjevernoatlantskom savezu (NATO-u)? *

- Hrvatska je članica NATO-a od 2013. kad je ušla u Europsku uniju
- Hrvatska je članica NATO-a od 2009. godine
- Hrvatska je članica NATO-a od 1999. godine
- Hrvatska nije članica NATO-a jer su to građani odbili na referendumu

16. U kojoj mjeri ste upoznati s prijedlogom novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor? *

- U potpunosti nisam upoznat/a
- Uglavnom nisam upoznat/a
- Niti sam upoznat/a, niti nisam upoznat/a
- Uglavnom sam upoznat/a
- U potpunosti sam upoznat/a

17. U kojoj mjeri podržavate prijedlog novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor? *

- U potpunosti ne podržavam
- Uglavnom ne podržavam
- Niti podržavam, niti ne podržavam
- Uglavnom podržavam
- U potpunosti podržavam

18. U kojoj mjeri podržavate rad premijera Andreja Plenkovića i Vlade RH? *

- U potpunosti ne podržavam
- Uglavnom ne podržavam
- Niti podržavam, niti ne podržavam
- Uglavnom podržavam
- U potpunosti podržavam

U nastavku se nalazi izjava premijera Plenkovića o novom prijedlogu Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor. U medijima se spominje kako je prijedlog napravila HDZ-ova radna skupina. Sama izjava je odgovor premijera Plenkovića na novinarsko pitanje o tome tko je sastavio prijedlog zakona. Nakon premijerove izjave slijedi kritička ocjena organizacije koja se bavi činjeničnim provjerama. (podcrtana rečenica je dodatak anketama grupa 2 i 3)

Andrej Plenković tvrdi kako nije točno da je prijedlog novih izbornih jedinica došao iz HDZ- a: „Teza o tome da se rekonfiguracija izbornih jedinica radila u ‘stranačkoj kuhinji’ je lažna teza oporbe koja pokušava temu izbornih jedinica iskoristiti kao alibi jer se pribojava novogporaza na izborima”.

„Vlada je poduzela samo nužne intervencije kako bi se ispoštovala odluka Ustavnog suda i osiguralo da glas svakog građanina, neovisno o mjestu u kojem živi i izornoj jedinici, vrijedi jednako. Prijedlog zakona izradili su eksperti u okviru Ministarstva pravosuđa i uprave, a oporba, kao i stručna javnost, imat će prigodu u saborskoj raspravi i javnom savjetovanju iznijeti prigovore”, ustvrdio je premijer Andrej Plenković.

Dodatak anketi grupe 2:

Tezu o “stranačkoj kuhinji”, međutim, nije osmislila oporba. Informaciju da će o novom izgledu izbornih jedinica odlučivati HDZ-ova radna skupina u kojoj se nalaze doajen HDZ-a Vladimir Šeks, njegov posinak i zastupnik iz redova HDZ-a u Europskom parlamentu Karlo Ressler, potpredsjednik HDZ-a i Osječko-baranjski župan Ivan Anušić te ministar pravosuđa i uprave Ivan Malenica Jutarnji list je objavio 10. ožujka, da bi tu informaciju potom prenijeli i ostali mediji.

Vijest nije demantirana, već su je, suprotno, u narednim danima potvrdili sami članovi te skupine, Karlo Ressler i Ivan Anušić, koji su u medijima javno govorili o radu skupine i modelima koji se razmatraju. Ressler je izjavio kako se radi o „manjoj radnoj skupini Hrvatske demokratske zajednice”, a Anušić da "govorimo o HDZ-ovom povjerenstvu tj. tijelu radnom koje o tome raspravlja". Postojanje radne skupine HDZ-a koja se time bavi nije negirao niti Plenković.

Dodatak anketi grupe 3:

Premijer je u pravu kada kaže da su prijedlog novog zakona formirali eksperti iz Ministarstva pravosuđa i uprave. Naime, i iz ministarstva su potvrdili kako je „izrada prijedloga zakona bila u rukama radne skupine sastavljene od stručnjaka, profesora ustavnog prava i politologa“.

19. Ocijenite Vaš stav o sljedećim tvrdnjama. *

	U potpunosti se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
Izjava premijera Plenkovića je štura.	☐	☐	☐	☐	☐
Izjava premijera Plenkovića je emocionalna.	☐	☐	☐	☐	☐
Premijer Plenković u svojoj izjavi djeluje suvislo.	☐	☐	☐	☐	☐
Izjava premijera Plenkovića je točna.	☐	☐	☐	☐	☐
Ton premijera Plenkovića u izjavi je neprimjeren.	☐	☐	☐	☐	☐
Izjava premijera Plenkovića je	☐	☐	☐	☐	☐

---

odmjerena.

Prijedlog

novog zakona

je napravila

HDZ-ova

radna skupina.

Premijer

Plenković je

rekao istinu u

navedenoj

izjavi.

Stav

organizacije

koja

provjerava

činjenice je

točan. **

Organizacije

koje se bave

činjeničnom

provjerom su

korisne. **

Organizacije

koje se bave

činjeničnom

provjerom su

nepriistrane. **

Organizacije

koje se bave

činjeničnom

provjerom

utječu na

smanjenje

---

dezinformacija.

**

** - izjave sadržane samo u anketama grupa 2 i 3.

20. U kojoj mjeri podržavate prijedlog novog Zakona o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Hrvatski sabor?

- U potpunosti ne podržavam
- Uglavnom ne podržavam
- Niti podržavam, niti ne podržavam
- Uglavnom podržavam
- U potpunosti podržavam

PRISTANAK NA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Naziv istraživanja: Činjenična provjera kao modifikator kognitivne pristranosti: eksperimentalna analiza utjecaja *fact-checkinga* na motivirano rezoniranje.

Student: Borna Smolić, Fakultet političkih znanosti, borna.smolic@gmail.com

Mentor: izv. prof. dr. sc. Kosta Bovan, Fakultet političkih znanosti, kosta.bovan@fpzg.hr

Svrha ovog istraživanja jest analizirati utjecaj *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca. Nadalje, u ovome istraživanju nije poželjno da se fokusirate na njegovu pravu svrhu zbog čega Vam se ona morala privremeno zatajiti. U protivnome, rezultati upitnika ne bi bili valjani.

Sva pravila koja su bila navedena na početku istraživanja i dalje vrijede – Vaši odgovori su anonimni, podaci će se analizirati isključivo na razini grupe, te će biti iskorišteni isključivo u znanstvene svrhe. Ipak, s obzirom da Vam je prava svrha istraživanja privremeno morala biti zatajena, molim Vas da u pitanju niže označite svoj pristanak na sudjelovanje. Odgovorom "Da" pristajete da se odgovori koje ste dali u istraživanju koriste u istraživanju čime biste dali veliki znanstveni doprinos temi istraživanja. Odgovorom „Ne“, Vaši će odgovori biti izbrisani iz baze podataka. Za sva dodatna pitanja, možete se obratiti na gore navedene mailove.

Još jednom hvala na ispunjavanju ankete!

Pristajete li da se Vaši odgovori koriste u istraživanju? *

Da

Ne

SAŽETAK

U suvremenom dobu, koncept post-istine zaokupio je široku pozornost i izazvao zabrinutost u vezi s erozijom tvrdnji o istini i njihovim implikacijama za društvo. U svijetu *post-trutha* objektivne činjenice su inferiorne osjećajima čime se otvara prostor proliferaciji dezinformacija. Kognitivni mehanizmi poput motiviranog rezoniranja i kognitivnih pristranosti omogućavaju da se dezinformacije usade u umove pojedinaca. U ovom se radu promatra fenomen *fact-checkinga* kao adekvatnog alata za odgovor na političke dezinformacije. Konkretno, u radu se istražuje utjecaj *fact-checkinga* na promjenu uvriježenih stavova pojedinaca. Provođenjem *online* eksperimenta na 155 ispitanika, pronađeno je kako *fact-checking* nema utjecaja na promjenu uvriježenih stavova građana. Glavni su razlozi takvog nalaza, smatra se, određeni problemi u eksperimentalnom dizajnu te percepcija ispitanika o pristranosti organizacija koje se bave činjeničnom provjerom točnosti vijesti. Rad zaključno sugerira istraživanja posvećena percepciji *fact-checkinga* kod građana kao potencijalni eksplanator izostanka značajnog utjecaja *fact-checka* na motivirano rezoniranje.

Ključne riječi: *post-truth*, dezinformacije, kognitivne pristranosti, motivirano rezoniranje, *fact-checking*

ABSTRACT

In the modern age, the concept of post-truth has captured widespread attention and raised concerns about the erosion of truth claims and their implications for society. In the post-truth world, objective facts are inferior to feelings, which opens up space for the proliferation of misinformation. Cognitive mechanisms such as motivated reasoning and cognitive biases enable misinformation to be implanted in the minds of individuals. This paper examines the phenomenon of fact-checking as an adequate tool for responding to political disinformation. Specifically, the paper investigates the influence of fact-checking on the change of established attitudes of individuals. By conducting an online experiment on 155 respondents, it was found that fact-checking has no effect on changing citizens' established attitudes. The main reasons for such a finding, it is believed, are certain problems in the

experimental design and the respondents' perception of the bias of fact-checking organizations. In conclusion, the paper suggests research dedicated to the perception of fact-checking among citizens as a potential explanation for the absence of a significant impact of fact-checking on motivated reasoning.

Keywords: post-truth, misinformation, cognitive biases, motivated reasoning, fact-checking